

WIEDZA

○ SPOŁECZEŃSTWIE

Program nauczania
w liceum ogólnokształcącym,
liceum profilowanym
i technikum

Kształcenie
w zakresach
podstawowym
i rozszerzonym

PL
Z-9
(1,2004)

Wydawnictwa Szkolne
i Pedagogiczne
Spółka Akcyjna

Georg-Eckert-Institut BS78

Marek Grondas Janusz Żmijski

WIEDZA O SPOŁECZEŃSTWIE

Program nauczania
w liceum ogólnokształcącym,
liceum profilowanym
i technikum

KSZTAŁCENIE
W ZAKRESACH
PODSTAWOWYM
I ROZSZERZONYM

Program nauczania dopuszczony
do użytku szkolnego przez ministra właściwego dla spraw oświaty i wychowania
na podstawie opinii rzeczoznawców:

dr. hab. Jana Błuszkowskiego - rekomendacja: Uniwersytet Warszawski
i dr. Wita Górczyńskiego - rekomendacja: Polskie Towarzystwo Historyczne.

Numer dopuszczenia: **DKOS-5002-21/04**

Wydawnictwa Szkolne
i Pedagogiczne
Spółka Akcyjna

Projekt okładki i strony tytułowej *Krzysztof Demianiuk (WSiP S.A.)*

Redaktor merytoryczny *Alina Namiecińska*

Redaktor techniczny *Danuta Hutkowska*

Georg-Eckert-Institut
für internationale
Schulbuchforschung
Braunschweig
- Bibliothek -

2007/678

© Copyright by Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne Spółka Akcyjna
Warszawa 2004

Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne Spółka Akcyjna
00-965 Warszawa, Al. Jerozolimskie 136, P. poczt. nr 9
www.wsip.com.pl

Wydanie pierwsze

Arkuszy drukarskich 4,25

Skład i łamanie: Jolanta Syska WSiP S.A.

Druk i oprawa: „EBE Lidia Mazur i S-ka” Przedsiębiorstwo Poligraficzne SP. Jawna w Warszawie
Wydrukowano na papierze produkcji International Paper Kwidzyn SA

PL
Z-9
(1, 2004)

SPIS TREŚCI

1. Główne idee programu	5
1.1. Specyfika przedmiotu	5
1.2. Główne idee i wartości	6
2. Podstawowe założenia programu	7
2.1. Struktura programu	7
2.2. Struktura treści	8
2.3. Kształcenie umiejętności	9
2.4. Założenia dotyczące oddziaływania na postawy	11
3. Cele kształcenia	17
3.1. Cele programu w zakresie treści nauczania	17
3.2. Cele programu w zakresie kształcenia umiejętności	18
3.3. Cele programu w zakresie oddziaływania na postawy	19
4. Treści kształcenia i zakładane osiągnięcia uczniów	20
4.1. Nauczanie w zakresie podstawowym	20
I. Społeczeństwo	20
II. Demokracja	22
III. Ustrój polityczny Rzeczypospolitej Polskiej	24
IV. Kultura i etyka życia publicznego	26
V. Prawo	26
VI. Polska–Europa–świat	28
4.2. Nauczanie w zakresie rozszerzonym	30
I. Społeczeństwo	30
II. Demokracja	32
III. Doktryny polityczne i modele ustrojowe	33
IV. Prawo	34
V. Polska–Europa–świat	36
5. Procedury osiągnięcia celów	38
5.1. Struktura jednostki lekcyjnej	38
5.2. Procedury pomagające w opanowywaniu treści	41
5.3. Procedury kształcenia umiejętności	42
5.4. Procedury oddziaływania na postawy	46

6. Propozycje metod oceniania osiągnięć uczniów.....	50
6.1. Po co oceniać? – ogólne cele oceniania.....	50
6.2. Co oceniać? Czego nie oceniać?	51
6.3. Kto powinien oceniać?	52
6.4. Jak oceniać?.....	56
7. Program wiedzy o społeczeństwie a Podstawa programowa	61
8. Program a ścieżki edukacyjne	67

1. Główne idee programu

1.1. Specyfika przedmiotu

Wiedza o społeczeństwie to w naszym rozumieniu przedmiot szczególny. Decydują o tym następujące okoliczności:

Po pierwsze – w nauczaniu *wiedzy o społeczeństwie*, jak w innych przedmiotach humanistycznych, a w odróżnieniu od nauk ścisłych, mniejsze znaczenie wydaje się mieć naukowa pewność, gwarantowana rygoryzmem postępowania naukowego, dominują natomiast historycznie i kulturowo określone sposoby postrzegania i rozumienia świata społecznego. W konsekwencji sposób nauczania tego przedmiotu podlega często subiektywnym wyborom. Dlatego, zanim przejdziemy do szczegółowej prezentacji naszego programu, czujemy się w obowiązku przedstawić, na czym, według nas, polega istota przedmiotu i jego główne idee (patrz p. 1.2.).

Po drugie, na zajęciach z *wiedzy o społeczeństwie* uczniowie zapoznają się z zagadnieniami dotyczącymi wszystkich obywateli: z mechanizmami życia społecznego, którego wszyscy jesteśmy uczestnikami, z zasadami funkcjonowania demokracji, państwa i jego instytucji, z którymi wszyscy mamy do czynienia, z możliwościami i formami obywatelskiego udziału w życiu społecznym, jakie przysługują każdemu z nas. Uczniowie szkół ponadgimnazjalnych (niekiedy także ich rodzice) mają często wątpliwości, w jakim stopniu przydatne okażą się dla nich w przyszłości szczegółowe informacje z dziedzin, w których nie zamierzają się specjalizować. W jakim stopniu komuś, kto chce zostać np. konstruktorem maszyn, potrzebna jest wiedza z biologii, a matematyka komuś, kto chce być nauczycielem języka polskiego. W wypadku *wiedzy o społeczeństwie* wątpliwości te tracą uzasadnienie – cechą tego przedmiotu jest jego oczywista użyteczność.

Pojawiają się natomiast inne pytania, wynikające z trzeciej ważnej okoliczności. Przedmiot ten, jak żaden inny, podatny jest na konfrontacje przedstawianego uczniom obrazu świata z ich osobistym doświadczeniem, z wiedzą potoczną, której źródłem są rozmowy w domu i wśród rówieśników, a także z obrazem rzeczywistości prezentowanym przez media. Konfrontacje takie otwierają przed nauczycielem spore możliwości prowadzenia zajęć w atmosferze emocjonalnego zaangażowania, mogą wszakże okazać się powodem niemyślnych problemów. Rodzą się bowiem pytania: „Dlaczego nie dzieje się tak, jak nas uczą, że być powinno?“, „Czy powinno być tak, jak jest?“, „Czy to jest sprawiedliwie?“, „Jakie znaczenie mają moje wybory, postawy, moje działanie?“.

Nauczyciel musi rozstrzygnąć: w jakim stopniu zależy mu przede wszystkim na nauczaniu „jak powinno być“, w jakim stopniu gotów jest przyznawać,

że rzeczywistość niekiedy przeczy prezentowanym pozytywnym modelom, a w jakim daje sobie prawo do wyrażania przy okazji takich konfrontacji osobistych postaw i opinii. Warto pamiętać, że nasi uczniowie to osoby w wieku charakteryzującym się szczególną wrażliwością na objawy normatywizmu czy hipokryzji ze strony świata dorosłych. Pojawia się zatem problem wiarygodności przedmiotu i nauczyciela, co omawiamy w punkcie dotyczącym metod kształtowania postaw (por. p. 5.4.2.).

1. 2. Główne idee i wartości

Uważamy, że fundamentem nauczania przedmiotu *wiedza o społeczeństwie* jest **idea demokratycznego państwa prawa** jako pewnego ładu ustrojowego silnie zakorzenionego w tradycji, w świecie wartości, który powinien się przekładać zarówno na określony **porządek relacji międzyludzkich**, jak i na **postawy jednostki w jej społecznym funkcjonowaniu**.

Jesteśmy przekonani, że warunkiem zdrowego funkcjonowania demokratycznego państwa jest **aktywność obywateli**, tworząca ów „społeczny kapitał demokracji”, bez którego społeczeństwo staje się podatne na rozmaite zagrożenia.

Chcemy uczyć z zamiarem przekonania naszych uczniów, że wchodząc w dorosłość stają się pełnoprawnymi **członkami społeczeństwa obywatelskiego**, czyli przysługują im: **równość wobec prawa, swoboda organizowania się i zrzeszania, wolność wypowiedzi i wpływu oraz swobody ekonomiczne**, ale spoczywa na nich również specyficzna **obywatelska odpowiedzialność** wynikająca z samego faktu przynależności do demokratycznej zbiorowości. Nauczanie *wiedzy o społeczeństwie* powinno zatem prowadzić do tego, aby uczeń nie tylko wiedział i rozumiał, ale również potrafił ze swojej wiedzy korzystać na co dzień. I – co najważniejsze – aby był gotów to robić.

2. Podstawowe założenia programu

2.1. Struktura programu

Program umożliwi nauczycielom *wiedzy o społeczeństwie* spójną realizację zapisów *Podstawy programowej kształcenia ogólnego dla liceów ogólnokształcących, liceów profilowanych, techników, uzupełniających liceów ogólnokształcących i techników uzupełniających*, a mianowicie:

- zadań ogólnych szkoły w obszarze wiedzy, kształcenia umiejętności i zadań wychowawczych,
- celów edukacyjnych, treści i zakładanych osiągnięć przedmiotowych.

Przyjmujemy zatem, że niezbędna jest praca z uczniami w trzech przenikających się i uzupełniających obszarach kształcenia:

- opanowania wiedzy,
- kształcenia umiejętności,
- oddziaływania na postawy.

Z założenia tego wynika trójdzielna struktura całego programu, w której poszczególne jego elementy, a mianowicie:

- założenia programu,
  - cele kształcenia,
  - treści,
  - zakładane osiągnięcia uczniów,
  - procedury realizowania celów,
  - procedury oceniania,
- są ujmowane w trzech wymienionych obszarach:

elementy programu	obszary kształcenia		
	opanowywanie wiedzy	kształcenie umiejętności	oddziaływanie na postawy
założenia	założenia dotyczące struktury treści	założenia dotyczące kształcenia umiejętności	założenia dotyczące oddziaływania na postawy
cele	cele związane z doborem i układem treści	cele dotyczące kształcenia umiejętności	cele dotyczące oddziaływania na postawy
treści	jednostki tematyczne		
osiągnięcia	osiągnięcia w dziedzinie opanowania wiedzy	osiągnięcia w dziedzinie opanowania umiejętności	oddziaływanie na postawy nie jest konkretyzowane w kategoriach osiągnięć

elementy programu	obszary kształcenia		
	opanowywanie wiedzy	kształcenie umiejętności	oddziaływanie na postawy
procedury osiągania celów	metody nauczania	metody kształcenia umiejętności	metody oddziaływania na postawy
procedury oceniania	metody oceniania wiedzy	metody oceniania umiejętności	praca nad wypracowywaniem i wyrażaniem postaw nie jest oceniana

2.2. Struktura treści

Treści składające się na przedmiot *wiedza o społeczeństwie* są zaczerpnięte z różnych dyscyplin szczegółowych: politologii, socjologii, psychologii społecznej, historii itd. Powiązanie ich w spójną całość jest trudne z powodu zróżnicowanych metod badawczych, terminologii i sposobów podawania stosowanych w poszczególnych gałęziach nauk społecznych. Po rozważeniu różnych podejść¹ zdecydowaliśmy się zastosować podział aktualnie (2004 r.) zaproponowany w *Podstawie programowej*. Treści zostały zatem w naszym programie podzielone na cztery główne działy: *Spółeczeństwo*, *Polityka*, *Prawo*, *Polska–Europa–świat*.

Z punktu widzenia praktycznych potrzeb nauczyciela istotne jest, by poszczególne działy realizowanego programu były sobie mniej więcej równe pod względem ilości zawartych w nich treści i zagadnień. Tę uwagę spowodował, iż z uwagi na dużą liczbę tematów umieszczonych w dziale *Polityka* w programie podstawowym wyodrębniłyśmy w nim trzy części:

¹ Najczęściej proponowane ujęcia w znanych nam programach *wiedzy o społeczeństwie* to:

1. historyczne (gdzie treści związane z różnymi naukami społecznymi są uporządkowane chronologicznie i historia jest dominującą dziedziną);
2. podporządkowane kluczowym kompetencjom (np. przygotowanie ucznia do podejmowania decyzji w życiu publicznym – taki układ jest podporządkowany kształceniu i nauczaniu istotnych dla tej kompetencji elementów);
3. podział na pola treściowe odpowiadające poszczególnym dyscyplinom nauk społecznych;
4. rozszerzające się kręgi społecznego doświadczenia jednostki. Konstrukcja taka jest dobrze znana, zwłaszcza na gruncie amerykańskim. Zaproponował ją w 1963 r. naukowiec i działacz edukacyjny Paul R. Hanny (1902–1988). Uważał, że uczniowie powinni najpierw uczyć się o małych, bliskich sobie społecznościach, później – o coraz rozleglejszych. Treści nauczania mają na wstępie koncentrować się wokół rodziny ucznia, potem – jego szkoły, następnie sąsiedztwa i lokalnej społeczności (miasto, hrabstwo, metropolia), by w kolejnych etapach przejść do omawiania problemów społeczności stanowej, regionalnej, krajowej, a kończyć na kwestiach globalnych. Podejście to, pomimo wielokierunkowej krytyki w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych, wciąż dominuje zarówno w polskich, jak i zagranicznych programach. Jego zaletą jest to, że w naturalny sposób oddaje kolejność doświadczenia różnych aspektów świata społecznego przez jednostkę, czyli myślące i odczuwające „ja”.

1. Demokracja
2. Ustrój polityczny RP
3. Kultura i etyka życia publicznego.

Z tych samych przyczyn dział *Polityka* w programie rozszerzonym został podzielony na dwie części:

1. Demokracja
2. Doktryny polityczne i modele ustrojowe.

Ostatecznie podział treści przyjął następującą formę:

Program podstawowy	Program rozszerzony
<ol style="list-style-type: none"> 1. Społeczeństwo 2. Demokracja 3. Ustrój polityczny RP 4. Kultura i etyka życia publicznego 5. Prawo 6. Polska–Europa–świat 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Społeczeństwo 2. Demokracja 3. Doktryny polityczne i modele ustrojowe 4. Prawo 5. Polska–Europa–świat

2. 3. Kształcenie umiejętności

2. 3. 1. Kształcenie umiejętności a *Podstawa programowa*

Zapisy *Podstawy programowej* zobowiązują nauczycieli do kształcenia następujących umiejętności:

Umiejscowienie w <i>Podstawie programowej</i>	Umiejętności
ZADANIA SZKOŁY	
w zakresie kształcenia umiejętności:	<ol style="list-style-type: none"> 1) planowanie, organizowanie i ocenianie własnej nauki, przyjmowanie za nią odpowiedzialności, 2) skuteczne porozumiewanie się w różnych sytuacjach, prezentacja własnego punktu widzenia i uwzględnianie poglądów innych ludzi [...], 3) efektywne współdziałanie w zespole, budowanie więzi międzyludzkich, podejmowanie indywidualnych i grupowych decyzji, skuteczne działanie na gruncie obowiązujących norm, 4) rozwiązywanie problemów w twórczy sposób, 5) poszukiwanie, porządkowanie i wykorzystywanie informacji z różnych źródeł, efektywne posługiwanie się technologiami informacyjnymi i komunikacyjnymi, 8) przyswajanie sobie metod i technik negocyjnego rozwiązywania konfliktów i problemów społecznych.

Umiejscowienie w Podstawie programowej	Umiejętności
ZADANIA SZKOŁY	
w zakresie nauczania:	<p>4) rozwijanie zdolności dostrzegania różnego rodzaju związków i zależności (przyczynowo-skutkowych, funkcjonalnych, czasowych i przestrzennych),</p> <p>5) rozwijanie zdolności myślenia analitycznego i syntetycznego,</p> <p>6) traktowanie wiadomości przedmiotowych, stanowiących wartość poznawczą samą w sobie, w sposób integralny, prowadzący do lepszego rozumienia świata, ludzi i siebie.</p>
w zakresie wychowania:	<p>6) dążenie do rozpoznawania wartości moralnych, dokonywanie wyborów i hierarchizacji wartości,</p> <p>7) kształtowanie w sobie postawy dialogu, umiejętności słuchania innych i rozumienia ich poglądów.</p>
Wiedza o społeczeństwie kształcenie w zakresie podstawowym	
CELE EDUKACYJNE	<p>3. Doskonalenie umiejętności oceny stanowisk i działań uczestników życia publicznego z punktu widzenia podstawowych wartości życia społecznego. Działania zgodne z tymi wartościami, podejmowane w szkole i społeczności lokalnej.</p> <p>4. Rozumienie i nabywanie umiejętności stosowania przepisów prawa.</p>
ZADANIA SZKOŁY	<p>3. Wspieranie samorządności uczniowskiej, zachęcanie do stosowania niektórych demokratycznych procedur, norm i wartości w życiu szkoły.</p> <p>4. Pomoc uczniom w rozpoznawaniu i realizowaniu ich praw i powinności. Standardy postępowania wobec naruszania praw.</p> <p>5. Tworzenie warunków do wymiany poglądów uczniów – wysłuchiwanie opinii innych i wyrażania własnego zdania.</p>
TREŚCI NAUCZANIA	<p>(Społeczeństwo)</p> <p>6. Etyka życia społecznego. Postawy prospołeczne (odwaga cywilna, prawdomówność, wrażliwość społeczna, solidarność). Korupcja i inne formy naruszania etyki życia społecznego – rozpoznawanie i przeciwdziałanie.</p> <p>(Prawo)</p> <p>6. Akty prawne – wyszukiwanie i rozumienie przepisów prawa.</p>
OSIĄGNIĘCIA	<p>2. Krytyczne korzystanie z różnych źródeł informacji dotyczących spraw publicznych.</p> <p>3. Umiejętność formułowania, uzasadniania i obrony własnego stanowiska na forum publicznym.</p> <p>4. Umiejętność organizowania działań o charakterze obywatelskim, zgodnych z normami i wartościami demokratycznymi.</p> <p>5. Znajomość zasad i umiejętność stosowania procedur demokratycznych.</p> <p>8. Rozumienie stanowisk uczestników debaty publicznej i umiejętność krytycznej analizy ich argumentów.</p>

	<p>9. <i>Analizowanie motywów działań i wyborów dokonywanych przez uczestników życia publicznego z punktu widzenia podstawowych wartości życia społecznego; ocena własnych decyzji i działań.</i></p> <p>11. <i>Rozumienie aktów prawnych; umiejętność formułowania argumentów dla poparcia własnego stanowiska.</i></p> <p>12. <i>Wypełnianie druków urzędowych (w szczególności w sprawie dowodu osobistego, prawa jazdy i paszportu), sporządzanie pism do władz publicznych i innych instytucji.</i></p> <p>13. <i>Umiejętność czytania ze zrozumieniem tekstów publicystycznych i popularnonaukowych dotyczących nauk społecznych, polityki i prawa.</i></p>
<p>Wiedza o społeczeństwie kształcenie w zakresie rozszerzonym</p>	
<p>CELE EDUKACYJNE</p>	<p>3. <i>Zdobycie umiejętności umożliwiających aktywny, odpowiedzialny udział w życiu publicznym – zgodnie z normami i wartościami demokratycznymi.</i></p>
<p>OSIĄGNIĘCIA</p>	<p>4. <i>Umiejętność organizacji debaty publicznej, krytycznej analizy argumentów jej uczestników oraz prezentacji jej rezultatów.</i></p> <p>5. <i>Umiejętność formułowania, uzasadniania i obrony własnego stanowiska na forum publicznym.</i></p> <p>6. <i>Umiejętność podejmowania skutecznych działań w różnych instytucjach życia publicznego zgodnie z obowiązującym prawem.</i></p>

2.3.2. Kształcenie umiejętności

W programie założono kształcenie umiejętności przez zastosowanie metod aktywnych szeroko omówionych w *Poradniku dla nauczyciela*. Takie ujęcie powoduje, że kształcenie umiejętności w pełni uwzględniono w celach kształcenia, natomiast w zapisie zakładanych osiągnięć uczniów przyporządkowanych poszczególnych działom tematycznym występuje ono tam, gdzie jest specyficznie związane z nauczanymi treściami.

2.4. Założenia dotyczące oddziaływania na postawy

Przez postawę rozumiemy względnie trwałą strukturę organizującą działania jednostki wobec jakiegoś obiektu lub problemu, na którą składają się:

- element poznawczy (wiedza o obiekcie/problemie),
- emocje, uczucia przeżywane wobec obiektu/problemu,
- poglądy i oceny,
- tendencje do działania (wola, motywacje).²

² S. Mika, *Psychologia społeczna*, Warszawa 1984, s. 115–128; E. Aaronson, T.D. Wilson, R.M. Akert, *Psychologia społeczna. Serce i umysł*, Poznań 1997, s. 314; D. Fontana, *Psychologia dla nauczycieli*, Poznań 1998, s. 248.

Istotnym czynnikiem wpływającym na poglądy i oceny są wyznawane przez jednostkę **wartości**. Postawy i wartości wyrażamy werbalnie w postaci opinii. Dla nauczyciela szczególnie ważna jest **zgodność działań z opiniami**. Pokazuje ona, w jakim stopniu postawy i będące ich fundamentem wartości są jedynie dekladowane, a w jakim stopniu uczeń autentycznie je przeżywa i realizuje.

Postawy spełniają rozmaite funkcje:

- **postawy instrumentalne** to takie struktury, które organizują skuteczne zaspakajanie naszych bieżących potrzeb,
- **postawy oparte na wiedzy** zaspakajają potrzebę nadawania sensu światu i naszemu życiu,
- **postawy wyrażające wartości** wynikają z przekonań moralnych i budują moralny obraz samego siebie,
- **postawy społecznie dostosowawcze** pozwalają funkcjonować jednostce w grupach (rodzinie, środowisku sąsiedzkim, rówieńczym itd.).

2.4.1. Oddziaływanie na postawy a *Podstawa programowa*

Postulat kształtowania postaw znajduje uzasadnienie w wielu zapisach *Podstawy programowej*. W poniższej tabeli przedstawiamy, jakich postaw, naszym zdaniem, zapisy te dotyczą.

Zapisy <i>Podstawy programowej</i>	Określenie postawy
ZADANIA WYCHOWAWCZE SZKOŁY	
[...] <i>Nauczyciele tworzą w szkole środowisko sprzyjające zarówno wszechstronnemu rozwojowi osobowemu uczniów (w wymiarze fizycznym – w tym zdrowotnym, psychicznym, intelektualnym, moralnym i duchowym), jak i ich rozwojowi społecznemu, wspierając przy tym:</i>	– nastawienie na rozwój osobisty,
1) <i>rozwijanie dociekliwości poznawczej, ukierunkowanej na poszukiwanie prawdy, dobra i piękna w świecie,</i>	– dążenie do poszukiwania w świecie podstawowych wartości,
3) <i>dążenie do dobra w jego wymiarze indywidualnym i społecznym, umiejętne godzenie dobra własnego z dobrem innych, odpowiedzialności za siebie z odpowiedzialnością za innych, wolności własnej z wolnością innych,</i>	– autonomia, – altruizm, – poczucie odpowiedzialności za siebie i innych, – świadomość osobistej godności i podstawowych praw, gotowość do ich obrony, – szacunek dla innych ludzi i dla ich podstawowych praw,

4) poszukiwanie, odkrywanie i dążenie na drodze rzetelnej pracy do osiągnięcia wielkich celów życiowych i wartości ważnych dla odnalezienia własnego miejsca w świecie,	<ul style="list-style-type: none"> - autonomia, - rzetelność, - poszukiwanie własnego sensu życia, - stawianie sobie dalekosiężnych celów,
5) przygotowywanie się do życia w rodzinie, w społeczności lokalnej i w państwie,	<ul style="list-style-type: none"> - szacunek dla dobra wspólnego, - szacunek dla rodziny, społeczności lokalnych, państwa i gotowość do działania na ich rzecz (aktywność obywatelska), - poczucie więzi i zobowiązania wobec tradycji kulturowej, narodowej i państwowej,
6) dążenie do rozpoznawania wartości moralnych, dokonywania wyborów i hierarchizacji wartości,	<ul style="list-style-type: none"> - autonomia, - nastawienie na rozwój osobisty,
7) kształtowanie w sobie postawy dialogu, umiejętności słuchania innych i rozumienia ich poglądów.	<ul style="list-style-type: none"> - tolerancja, - nastawienie na porozumiewanie się i współpracę z innymi, - szacunek dla szkoły jako wspólnoty.

ZADANIA SZKOŁY W DZIEDZINIE NAUCZANIA

Szkoła w zakresie nauczania [...] zapewnia uczniom w szczególności:

3) dochodzenie do rozumienia, a nie tylko do pamięciowego opanowania przekazywanych treści,	<ul style="list-style-type: none"> - nastawienie na rozwój osobisty,
6) traktowanie wiadomości przedmiotowych, stanowiących wartość poznawczą samą w sobie, w sposób integralny, prowadzący do lepszego rozumienia świata, ludzi i siebie,	<ul style="list-style-type: none"> - autonomia, - dążenie do zrozumienia siebie i otoczenia,
7) poznawanie zasad rozwoju osobowego i życia społecznego,	<ul style="list-style-type: none"> - poczucie więzi i - zobowiązania wobec tradycji kulturowej, narodowej i państwowej,
8) poznawanie dziedzictwa kultury narodowej postrzeganej w perspektywie kultury europejskiej i światowej.	<ul style="list-style-type: none"> - szacunek dla zasad życia społecznego.

ZADANIA SZKOŁY W DZIEDZINIE KSZTAŁCENIA UMIEJĘTNOŚCI

[...] Nauczyciele tworzą uczniom warunki do nabywania następujących umiejętności:

1) planowania, organizowania i oceniania własnej nauki, przyjmowania za nią większej odpowiedzialności,	<ul style="list-style-type: none"> - poczucie odpowiedzialności, - rzetelność,
---	--

Zapisy Podstawy programowej	Określenie postawy
ZADANIA SZKOŁY W DZIEDZINIE KSZTAŁCENIA UMIEJĘTNOŚCI	
[...] Nauczyciele tworzą uczniom warunki do nabywania następujących umiejętności:	
2) skutecznego porozumiewania się w różnych sytuacjach, prezentacji własnego punktu widzenia i uwzględniania poglądów innych ludzi, poprawnego posługiwania się językiem ojczystym, przygotowywania do publicznych wystąpień,	– autonomia, – tolerancja, – nastawienie na porozumienie i współpracę z innymi,
3) efektywnego współdziałania w zespole, budowania więzi międzyludzkich, podejmowania indywidualnych i grupowych decyzji, skutecznego działania na gruncie zachowania obowiązujących norm,	– jw., – nastawienie na budowanie więzi z innymi,
8) przyswajania sobie metod i technik negocjacyjnego rozwiązywania konfliktów i problemów społecznych.	– jw.,
WIEDZA O SPOŁECZEŃSTWIE	
CELE EDUKACYJNE (kształcenie w zakresie podstawowym):	
1. Osiągnięcie motywacji i zdolności do indywidualnej i zbiorowej aktywności społecznej na gruncie szacunku dla własnego państwa i prawa oraz rozwijanie poczucia współodpowiedzialności za społeczeństwo i państwo.	– poczucie odpowiedzialności za siebie, innych i zbiorowość, – poczucie więzi i zobowiązania wobec tradycji kulturowej, narodowej i państwowej, – szacunek dla prawa i zasad życia społecznego,
2. Rozwijanie cnót społecznych i obywatelskich, patriotyzmu i odpowiedzialności za dobro wspólne.	– jw.,
3. Doskonalenie umiejętności oceny stanowisk i działań uczestników życia publicznego z punktu widzenia podstawowych wartości życia społecznego. Działanie zgodne z tymi wartościami, podejmowane w szkole i społeczności lokalnej.	– dążenie do zrozumienia siebie i otoczenia, – poczucie więzi i zobowiązania wobec tradycji kulturowej, narodowej i państwowej, – szacunek dla prawa i zasad życia społecznego, – aktywność obywatelska, – spójność działań z deklarowanymi wartościami,
5. Pogłębienie tożsamości kulturowej i narodowej.	– poczucie więzi i zobowiązania wobec tradycji kulturowej, narodowej i państwowej.

WIEDZA O SPOŁECZEŃSTWIE CELE EDUKACYJNE (kształcenie w zakresie rozszerzonym)	
3. <i>Zdobycie umiejętności umożliwiających aktywny, odpowiedzialny udział w życiu publicznym – zgodnie z normami i wartościami demokratycznymi.</i>	– aktywność obywatelska, – spójność działań z deklarowanymi wartościami.
WIEDZA O SPOŁECZEŃSTWIE ZADANIA SZKOŁY (kształcenie w zakresie podstawowym)	
1. <i>Kształtowanie postaw prospołecznych i obywatelskich, zgodnych z normami i wartościami demokratycznymi.</i>	– poczucie odpowiedzialności za siebie, innych i zbiorowość, – aktywność obywatelska, – spójność działań z deklarowanymi wartościami,
2. <i>Sprzysianie angażowaniu się uczniów w indywidualne i zespołowe działania na rzecz wspólnego dobra i dobra innych.</i>	– poczucie odpowiedzialności za siebie, innych i zbiorowość, – tolerancja, – nastawienie na porozumienie i współpracę z innymi, – altruizm, – szacunek dla dobra wspólnego,
3. <i>Wspieranie samorządności uczniowskiej, zachęcanie do stosowania niektórych demokratycznych procedur, norm i wartości w życiu szkoły.</i>	– autonomia, – aktywność obywatelska,
4. <i>Pomoc uczniom w rozpoznaniu i realizowaniu ich praw i powinności. Standardy postępowania wobec naruszania praw.</i>	– świadomość osobistej godności i podstawowych praw, gotowość do ich obrony, – szacunek dla innych ludzi i dla ich podstawowych praw, – poczucie odpowiedzialności, – aktywność obywatelska.

2.4.2. Oddziaływanie na postawy według założeń programu

Kształtowanie postaw jest ściśle związane z kształceniem umiejętności. Nawet silnie przeżywane przekonanie, że w określonej sytuacji należy lub warto podjąć jakieś działanie, może się okazać bezprzedmiotowe, jeśli uczeń nie będzie dysponował odpowiednimi umiejętnościami lub perspektywą ich opanowania. Postawy niepraktykowane pozostają na poziomie deklaracji, poszerzając obszar

zbiorowej hipokryzji. Jednocześnie ćwiczenie umiejętności i ich opanowanie wzmacnia postawy już przyjęte, może też prowadzić do przyjęcia takich, które uczeń dotychczas odrzucał, gdyż nigdy ich nie doświadczył lub wydawały mu się nierealistyczne.

Możliwości szkoły w obszarze oddziaływania na postawy podlegają naturalnym ograniczeniom. Dotyczy to zwłaszcza postaw związanych z wartościami i dostosowaniem społecznym, gdyż tkwią one głęboko w mentalności przychodzących do szkoły uczniów, a kształtowane są i umacniane w przestrzeni, do której szkoła nie ma dostępu lub jej wpływ jest nader ograniczony (rodzina, inne macierzyste środowiska). Dodatkowym czynnikiem, którego nie można zlekceważyć, jest ograniczony wymiar czasu przeznaczony na realizację programu.

Z tych powodów nierealistyczne byłoby założenie, że same zajęcia z *wiedzy o społeczeństwie* decydująco wpłyną na zmianę postaw silnie zakorzenionych lub na ukształtowanie się nowych. Przyjmujemy, że program zostanie zrealizowany, jeśli uczniowie:

- poszerzą dzięki zajęciom samowiedzę dotyczącą przyjmowanych przez siebie postaw,
- skonfrontują swoje z postawami innych ludzi,
- samodzielnie i krytycznie ocenią postawy swoje i innych oraz spróbują sobie wyobrazić, w jakim kierunku chcieliby się zmieniać.

Oddziaływanie na postawy nie zawsze poddaje się operacjonalizacji i zależy przede wszystkim od zastosowania odpowiednich metod (**szczegółowe ich omówienie umieszczamy w *Poradniku dla nauczyciela***). Dlatego podajemy zapisy dotyczące oddziaływania na postawy w zestawieniu celów kształcenia, natomiast odstępujemy od tego przy przedstawianiu zakładanych osiągnięć uczniów. Przyjmujemy też założenie, że ponieważ efektywna praca nad osobistymi postawami uczniów jest integralnie związana z ich autonomią – nie powinna podlegać ocenie przedmiotowej.

3. Cele kształcenia

3.1. Cele programu w zakresie treści nauczania

Układ i dobór treści programu *wiedza o społeczeństwie* mają służyć temu, aby umożliwić uczniom:

- rozwój motywacji do aktywnego udziału w zajęciach,
- kontynuację nauki w szkołach wyższych,
- poznanie treści nauk społecznych na poziomie dającym efektywną orientację w funkcjonowaniu jednostki, grup społecznych, społeczności, państwa i prawa,
- zapoznanie się z istotnymi dylematami nauk społecznych i wypracowanie własnych opinii i stanowisk w spornych, ważnych dla życia społecznego kwestiach,
- zrozumienie sytuacji jednostki we współczesnym państwie i społeczeństwie,
- poznanie i zrozumienie aktualnych problemów społeczeństwa polskiego, mechanizmów i społecznych skutków transformacji ustrojowej,
- zrozumienie związków zachodzących między wartościami, zasadami i instytucjami charakterystycznymi dla cywilizacji zachodniej a procesem kształtowania się demokracji współczesnej,
- poznanie i zrozumienie sensu fundamentalnych zasad demokracji, konstytucjonalizmu, praw człowieka, uświadomienie grożących im niebezpieczeństw i potrzeby ich ochrony, znajomość instytucji i organizacji powołanych do ich ochrony,
- poznanie zasad i mechanizmów funkcjonowania systemów politycznych i podstawowych instytucji życia społecznego i politycznego,
- samodzielne zrozumienie problemów życia publicznego, określanie ich przyczyn i przewidywanie skutków, rozumienie stanowisk uczestników debaty publicznej i rozwój umiejętności ich krytycznej analizy,
- rozwój sprawności w dziedzinie dostrzegania związków i zależności w życiu społecznym,
- poznanie i zrozumienie zasad ustrojowych Rzeczypospolitej Polskiej, mechanizmów funkcjonowania państwa, jego instytucji, organów władzy,
- poznanie form i przejawów obywatelskiego uczestnictwa w życiu publicznym,
- uświadomienie znaczenia aktywności obywatelskiej i form organizacyjnych społeczeństwa obywatelskiego dla funkcjonowania państwa demokratycznego,
- poznanie kluczowych współczesnych doktryn politycznych i ideologii oraz określenie osobistego stosunku do nich,
- poznanie problemów i dylematów etyki życia społecznego, kultury politycznej,
- poznanie dobrych obyczajów w życiu publicznym, zrozumienie istoty i konsekwencji konfliktów wartości w życiu społecznym oraz określenie osobistego stosunku wobec tych problemów,

- zapoznanie się z wiedzą o systemie i instytucjach prawa, zasadach ich funkcjonowania, praktyczną orientację w problemach prawnych ważnych z punktu widzenia obywatela,
- rozumienie przepisów prawa, rozpoznawanie sytuacji, w których znajdują one zastosowanie,
- poznanie i zrozumienie istoty oraz problemów współczesnych stosunków międzynarodowych, procesu integracji europejskiej,
- poznanie instytucji i czynników decydujących o kształcie ładu międzynarodowego,
- uświadomienie, przed jakimi problemami globalnymi stoi dziś światowa społeczność,
- poznanie i zrozumienie problemów związanych z międzynarodowym położeniem Polski i aktualnych kierunków polskiej polityki zagranicznej, problemów uczestnictwa Polski w Unii Europejskiej.

3.2. Cele programu w zakresie kształcenia umiejętności

Program ma na celu rozwijanie umiejętności uczniów w następujących obszarach:

- rozumienia osobistej sytuacji, potrzeb, możliwości i ograniczeń,
- rozwijania osobistego poczucia wartości, poczucia i możliwości wpływu na swoje życie,
- poszerzania świadomości przyjmowanych i realizowanych przez siebie postaw,
- podejmowania osobistych decyzji,
- skutecznego porozumiewania się w różnych sytuacjach, rozumienia odmiennych poglądów,
- prezentacji własnych odczuć i opinii,
- formułowania, uzasadniania i obrony własnego stanowiska w różnych sytuacjach, w tym na forum publicznym,
- współdziałania w zespole, grupowego rozwiązywania problemów, podejmowania decyzji grupowych,
- negocjacyjnego rozwiązywania konfliktów,
- rozpoznawania wartości moralnych, ich hierarchizacji,
- dokonywania wyborów moralnych, oceniania własnych decyzji i działań,
- oceniania stanowisk i działań uczestników życia publicznego z punktu widzenia podstawowych wartości,
- rozpoznawania i realizowania osobistych praw i powinności,
- organizowania i uczestniczenia w działaniach o charakterze obywatelskim,
- znajomości zasad i umiejętności stosowania procedur demokratycznych, m.in. w życiu szkoły,
- podejmowania skutecznych, legalnych działań w różnych instytucjach życia publicznego,
- wypełniania druków urzędowych, sporządzania pism do władz publicznych i innych instytucji,

- wyszukiwania przepisów prawa, interpretowania ich i stosowania,
- poszukiwania, porządkowania i wykorzystywania informacji z różnych źródeł,
- krytycznego korzystania z różnych źródeł informacji dotyczących spraw publicznych,
- efektywnego posługiwania się technologią informacyjną,
- planowania, organizowania i oceniania własnego uczenia się,
- czytania ze zrozumieniem tekstów publicystycznych i popularnonaukowych dotyczących nauk społecznych, polityki i prawa,
- twórczego rozwiązywania problemów.

3.3. Cele programu w zakresie oddziaływania na postawy

Program ma na celu rozwijanie i umacnianie w uczniach postaw:

- autonomii,
- nastawienia na rozwój osobisty, zrozumienia siebie i otoczenia, stawiania sobie dalekosiężnych celów życiowych,
- nastawienia na poszukiwanie wartości i własnego sensu życia,
- osobistej godności i świadomości posiadania podstawowych praw, gotowości do ich obrony,
- altruizmu, poczucia odpowiedzialności za innych, szacunku dla ich godności i praw,
- tolerancji, nastawienia na porozumienie i współpracę z innymi, szacunku wobec innych kultur, wyznań, obyczajów,
- szacunku dla dobra wspólnego, rodziny, społeczności lokalnych i państwa, gotowości do działania na ich rzecz,
- szacunku dla zasad życia społecznego i gotowości do ich przestrzegania,
- poczucia więzi i zobowiązania wobec tradycji kulturowej, narodowej i państwowej,
- rzetelności w wykonywaniu postawionych sobie zadań.

4. Treści kształcenia i zakładane osiągnięcia uczniów

4.1. Nauczanie w zakresie podstawowym

I. SPOŁECZEŃSTWO

I. 1. Jednostka a społeczeństwo

Człowiek jako istota społeczna. Koncepcje osobowości. Rodzaje ról społecznych. Aspiracje społeczne jednostki. Wartości w życiu społecznym. Wartości autoteliczne i prakseologiczne. Wartości a ład społeczny. Wzór obywatela. Proces socjalizacji i różne typy przystosowania społecznego.

I. 2. Grupy, więzi i stosunki społeczne

Statystyczne i socjologiczne pojęcie *grupy społecznej*. Więzy społeczne. Stosunki społeczne. Stosunki ekonomiczne i polityczne. Klasyfikacja grup społecznych: grupy małe i duże, pierwotne i wtórne, formalne i nieformalne, grupy *w sobie* i grupy *dla siebie*, grupy celowe i autoteliczne.

I. 3. Struktura społeczeństwa i jego podziały

Pojęcie *społeczeństwa*. Determinanty życia społecznego. Pojęcie i elementy *struktury społecznej*. Funkcjonalny, dychotomiczny i gradacyjny opis struktury społecznej – integracyjna i konfliktowa koncepcja społeczeństwa. Różne sposoby ujmowania podziałów społecznych: konflikt klasowy wg Karola Marksa i wymiary ładu społecznego wg Maksa Webera. Pojęcie *warstwy społecznej*. Zróżnicowanie społeczne i podstawowe koncepcje sprawiedliwości. Ruchliwość społeczna i jej konsekwencje – awans i degradacja.

I. 4. Społeczeństwo polskie w dobie transformacji

Istota procesów transformacji ustroju społeczno-gospodarczego. Społeczny odbiór reform politycznych i gospodarczych. Zagrożenia związane z negatywnymi skutkami transformacji – marginalizacja grup społecznych, patologie życia społecznego. Poczucie zagrożenia społecznego wzrostem przestępczości i rozwojem sekt. Uzależnienia. Transformacja a zjawiska globalizacji i integracja europejska.

I. 5. Kulturowe i etyczne aspekty życia społecznego

Szerokie i wąskie sposoby rozumienia kultury. Stosunek do odmiennych kultur – niebezpieczeństwo etnocentryzmu, stereotypy w postrzeganiu odmiennych kultur. Czynniki kształtowania się etyki życia społecznego. Wartości i postawy

prospołeczne i problemy ich realizacji. Etyki zawodowe. Współczesne subkultury młodzieżowe i ich znaczenie w życiu społecznym.

I. 6. Polityka jako zjawisko społeczne

Koncepcje i definicje *polityki*. Uczestnicy życia politycznego. Obszary aktywności politycznej. Władza polityczna i ekonomiczna. Typy uprawomocnienia (legitymizacji) władzy: władza tradycyjna, charyzmatyczna, legalna. Konflikty społeczne i sposoby ich rozwiązywania. Pojęcie *kultury politycznej* i jej elementy.

OSIĄGNIĘCIA

Wiedza – uczniowie:

- definiują pojęcia: *społeczeństwo, fenotyp, genotyp, autyzm kulturowy, rola społeczna, internalizacja roli, aksjologia, orientacje aksjologiczne, wartości teleologiczne, wartości prekeologiczne, konformizm, indywidualizm, relatywizm, determinizm, indeterminizm, woluntaryzm, grupa społeczna, więź społeczna, stosunki społeczne, stosunki ekonomiczne, klasa społeczna, warstwa społeczna, awans społeczny, degradacja społeczna, społeczeństwo zamknięte, społeczeństwo otwarte, transformacja systemowa, marginalizacja, gnozeologia, estetyka, etyka, etnocentryzm, ksenofobia, stereotyp, akulturacja, kontrkultura, wielokulturowość,*
- znają różne sposoby opisu osobowości człowieka,
- rozumieją związki pomiędzy kształtowaniem się jednostki a życiem społecznym,
- rozumieją pojęcie *rola społeczna* i wiedzą, na czym polega *internalizacja roli* i *konflikt ról*,
- rozumieją, jakie znaczenie dla życia społecznego mają wartości, dostrzegają związki między wartościami a faktami i problemami życia społecznego,
- rozumieją, na czym polega proces socjalizacji jednostki,
- potrafią przedstawić i dokonać samodzielnej oceny różnych typów przystosowania społecznego,
- znają klasyfikację więzi i stosunków społecznych,
- znają klasyfikację grup społecznych,
- znają różne sposoby opisu struktury społecznej,
- rozumieją różnice między różnymi sposobami ujmowania struktury społecznej i dostrzegają wpływ tych schematów na kształtowanie się postaw w życiu społecznym,
- wiedzą, jakie czynniki wpływają na pozycję jednostki w społeczeństwie i na jej motywację,
- znają różne koncepcje sprawiedliwości społecznej i rozumieją, do jakich skutków społecznych prowadzi ich zastosowanie,
- znają różne rodzaje ruchliwości społecznej, dostrzegają ich społeczne przyczyny oraz ich związek z sytuacją społeczną jednostki,
- rozumieją istotę procesu transformacji ustrojowej i społeczno-gospodarczej w Polsce, dostrzegają jej konsekwencje dla sytuacji różnych grup społecznych i konkretnych jednostek,
- rozumieją przyczyny i rozmiary zagrożeń wynikających z procesów transformacji,
- znają różne sposoby rozumienia kultury,

- rozumieją niebezpieczeństwa związane ze stereotypowym postrzeganiem innych ludzi i z postawą etnocentryzmu,
- rozumieją konieczność poszerzania wiedzy z zakresu odmiennych kultur, rozumieją tkwiące w nich wartości oraz potrzebę szacunku dla tych kultur,
- rozumieją procesy kształtowania się ładu etycznego w społeczeństwie i uwarunkowania związane z realizacją podstawowych wartości prospołecznych: *odwagi cywilnej, odpowiedzialności, uczciwości, prawdomówności, wrażliwości społecznej, solidarności, życzliwości, współczucia,*
- rozumieją przyczyny kształtowania się subkultur i rozpoznają perspektywy i zagrożenia związane z ich istnieniem,
- znają różne sposoby rozumienia pojęcia *polityka*, potrafią wymienić podmioty i podstawowe obszary życia politycznego,
- znają typy legitymizacji władzy, podają historyczne przykłady ich zastosowania, rozumieją różnice, jakie między nimi zachodzą,
- rozumieją, dlaczego w życiu społecznym dochodzi do konfliktów i doceniają znaczenie konstruktywnego ich rozwiązywania dla stanu porządku w państwie,
- rozumieją pojęcie *kultury politycznej* i jej rolę w życiu państwa i społeczeństwa.

Umiejętności – uczniowie potrafią:

- określić, jakie wartości mają dla nich znaczenie w życiu i wyborach osobistych,
- samodzielnie wypracować i uzasadniać opinie na temat znaczenia poszczególnych wartości dla ładu społecznego, problemów i zagrożeń życia publicznego,
- odnosić te opinie do osobistych doświadczeń i znanych sobie przykładów faktów społecznych,
- dokonać krytycznej analizy poglądów na temat problemów życia społecznego,
- formułować, uzasadniać i bronić swojego stanowiska w debacie publicznej,
- ocenić status i sytuację różnych grup społecznych,
- ocenić wady i zalety sposobów rozumienia struktury społecznej nastawionych na podkreślanie sprzeczności interesów lub na ich wspólnotę; dokonać analizy własnej postawy wobec problemu „konflikt czy harmonia społeczna?”
- wskazać przykłady zagrożeń i zjawisk patologicznych w sferze życia społecznego i politycznego oraz dokonać ich samodzielnej oceny.

II. DEMOKRACJA

II. 1. Czym jest demokracja?

Istota demokracji. Historyczne korzenie demokracji: antyk i chrześcijaństwo. Zasady określające funkcjonowanie systemu władzy w demokracji.

II. 2. Demokracja w naszych czasach

Proces rozwoju demokracji od XVIII w. Zasady ustrojowe demokracji współczesnych: państwo prawa, suwerenność, podział władzy i pluralizm polityczny. Dyskusja na temat różnych znaczeń terminów: demokracja jako ideał, mechanizm legitymizacji władzy, demokracja w obszarach pozapolitycznych, demokracja elektroniczna.

II. 3. Formy uczestnictwa obywateli w życiu publicznym

Pojęcie i cechy *społeczeństwa obywatelskiego*. Różne obszary publicznej aktywności obywateli. Formy bezpośredniego i pośredniego uczestnictwa obywateli w rządzeniu państwem i ich charakterystyka: referenda, wybory, inicjatywy i weto ludowe, samorząd społeczny, zgromadzenia, wybory do ciał przedstawicielskich i systemy wyborcze, ruchy społeczne, nieposłuszeństwo obywatelskie.

II. 4. Obywatel a władza w systemie demokratycznym, totalitarnym i autorytarnym

Demokracja, totalitaryzm i autorytaryzm wobec jednostki, religii, gospodarki.

II. 5. Wolności, prawa i obowiązki człowieka i obywatela

Godność jako podstawa praw człowieka. Historia rozwoju idei praw człowieka. Co to są prawa człowieka i wolności obywatelskie? Generacje (rodziny) praw człowieka. Czynniki ograniczające stosowanie praw. Obowiązki obywatelskie. Prawa i wolności obywateli w RP.

II. 6. Współczesne doktryny polityczne

Ideologie, doktryny, programy polityczne. Funkcje doktryn politycznych. Współczesne doktryny polityczne: konserwatyzm, liberalizm, myśl chrześcijańsko-demokratyczna, myśl socjaldemokratyczna, nacjonalizm, populizm.

OSIĄGNIĘCIA

Wiedza – uczniowie:

- definiują pojęcia: *demokracja, demokracja bezpośrednia i pośrednia, państwo prawa, suwerenność, podział władzy i pluralizm polityczny, społeczeństwo obywatelskie, consensus, prawa człowieka, ideologia, doktryna i program polityczny,*
- potrafią sformułować własną definicję pojęcia *demokracja* i przekonująco ją objaśnić,
- znają różnice między demokracją bezpośrednią a pośrednią, a także wiedzą, jakie podobieństwa i różnice zachodzą pomiędzy rozumieniem demokratycznych zasad wolności, równości i większości w starożytności i współcześnie oraz między ogólnymi cechami demokracji antycznych i współczesnych,
- rozumieją, jakie kluczowe elementy współtworzyły zachodnią cywilizację i odzwierciedliły się w kształcie demokracji,
- znają różne formy aktywności obywateli w życiu publicznym,
- wiedzą, jakie cechy ma państwo totalitarne i autorytarne, potrafią je scharakteryzować, odwołując się do wybranych przykładów; znają systemy władzy i uprawnienia obywateli w państwie autorytarnym i totalitarnym,
- rozumieją, jaką rolę odgrywają konstytucje w tych państwach,
- znają katalog praw zawartych w Konstytucji RP,
- wiedzą, jak należy rozumieć tezę, że godność człowieka jest fundamentem przysługujących mu praw; potrafią podać przykłady praw zaliczanych do każdej z „generacji praw człowieka”; znają czynniki ograniczające stosowanie praw człowieka oraz potrafią je scharakteryzować, posługując się przykładami,
- znają prawa człowieka zawarte w Konstytucji RP oraz podstawowe obowiązki obywatelskie zapisane w Konstytucji RP,

- rozumieją różnice zachodzące pomiędzy ideologią, doktryną a programem politycznym; znają wartości kluczowe dla konserwatyzmu, liberalizmu, myśli chrześcijańsko-demokratycznej i socjaldemokratycznej, związaną z nimi wizję jednostki, ładu społecznego, ustroju politycznego i gospodarczego.

Umiejętności – uczniowie potrafią:

- dokonać samodzielnej analizy tekstów publicystycznych dotyczących rozumienia pojęcia *demokracja*,
- określić wady i zalety różnych systemów wyborczych,
- ocenić, w jakim stopniu właściwe funkcjonowanie państwa demokratycznego jest uzależnione od siły społeczeństwa obywatelskiego; dokonać analizy i oceny poziomu zaangażowania obywatelskiego współczesnego społeczeństwa polskiego; przedstawić wynikające z tej analizy wnioski dla teraźniejszości i przyszłości,
- ocenić znaczenie idei praw człowieka,
- poszukiwać, porządkować i wykorzystywać informacje dotyczące zagadnień związanych z programami różnych partii politycznych,
- krytycznie korzystać z różnych źródeł informacji dotyczących spraw publicznych,
- ocenić stanowiska i działania uczestników współczesnej sceny politycznej w Polsce z punktu widzenia podstawowych wartości,
- ocenić wybraną doktrynę polityczną z punktu widzenia własnego systemu wartości,
- formułować i uzasadniać swoje stanowisko, a także bronić go w debacie publicznej.

III. USTRÓJ POLITYCZNY RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

III. 1. Konstytucje w Polsce

Historia i charakterystyka polskich konstytucji. Charakterystyka konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 r.

III. 2. Konstytucyjne zasady ustroju państwowego RP

Podstawy prawne systemu politycznego Polski. Zasady ustrojowe wyrażone w Konstytucji RP.

III. 3. Partie polityczne współczesnej Polski

Społeczne funkcje partii politycznych. Status prawny partii politycznych w Polsce. Kategorie partii działających współcześnie w Polsce. Charakterystyka polskiego systemu partyjnego.

III. 4. Władza ustawodawcza

Sejm i senat: struktura, funkcje, sposób wyłaniania. Tryb ustawodawczy. Obowiązki i przywileje poselskie.

III. 5. Władza wykonawcza – Prezydent RP, Rada Ministrów

Sposób wybierania i kompetencje prezydenta. Polscy prezydenci w XX i XXI w. Sposób powoływania, struktura, kompetencje, odpowiedzialność polskiego rządu. Zadania administracji państwowej.

III. 6. Władza sądownicza. Organy ochrony prawnej i kontroli

Organy orzekające. Trybunał Konstytucyjny, Trybunał Stanu. Organy kontroli przestrzegania prawa: prokuratura, Rzecznik Praw Obywatelskich, Najwyższa Izba Kontroli, Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji. Sąd lustracyjny.

III. 7. Władze terenowe. Podział terytorialny kraju.

Trójstopniowy podział terytorialny Polski. Lokalna administracja rządowa. Organy samorządu terytorialnego: struktura, sposób ich powoływania, zadania, uprawnienia.

III. 8. Związki zawodowe i organizacje pracodawców

Związki zawodowe w Polsce i ich uprawnienia. Organizacje pracodawców. Komisja Trójstronna ds. Społeczno-Gospodarczych

OSIĄGNIĘCIA

Wiedza – uczniowie:

- definiują i wyjaśniają pojęcia: *konstytucja, partia polityczna, zasady wymiaru sprawiedliwości: niezawisłość sędziów, instancyjność, kolegialność oraz jawność,*
- wymieniają polskie konstytucje; rozumieją wizje państwa zawarte w konstytucjach II Rzeczypospolitej; znają historyczne okoliczności uchwalenia Konstytucji RP z 1997 r. i rozumieją ich wpływ na zawarty w niej model ustrojowy państwa,
- rozumieją zasadę prymatu i bezpośredniego stosowania konstytucji; wiedzą, jak praktycznie *naród* realizuje konstytucyjną zasadę zwierzchnictwa,
- wiedzą, jakie przepisy prawne regulują proces zakładania i działania partii politycznych w Polsce; znają warunki niezbędne do powołania partii politycznej; charakteryzują współczesną scenę polityczną w Polsce,
- znają tryb i zasady wyłaniania Sejmu i Senatu oraz ich funkcje; znają proces ustawodawczy w RP,
- znają zasady wybierania Prezydenta RP, jego kompetencje oraz kompetencje polskich prezydentów XX i XXI w., tryb powoływania i odwoływania Rady Ministrów oraz jej podstawowe kompetencje,
- znają podstawowe zadania i funkcje poszczególnych gałęzi władzy sądowniczej w Polsce; charakteryzują ustrój samorządowy w Polsce i sposób powoływania samorządu terytorialnego,
- znają kompetencje i zadania władz samorządu gminnego, powiatowego i wojewódzkiego,
- opisują rolę, jaką odgrywają w Polsce związki zawodowe, znają najważniejsze organizacje związkowe w RP.

Umiejętności – uczniowie potrafią:

- czytać ze zrozumieniem źródła prawne, teksty publicystyczne i popularnonaukowe dotyczące nauk społecznych, polityki i prawa,
- scharakteryzować określone w Konstytucji RP zasady ustrojowe, posługując się jej tekstem,

- ocenić – z punktu widzenia własnego systemu wartości – zasadność istnienia immunitetu poselskiego i senatorskiego,
- odnaleźć i przedstawić przykłady wpływu decyzji parlamentu na życie obywateli,
- ocenić, jakie znaczenie ma samorządność lokalna w państwie demokratycznym,
- dokonać analizy uprawnień wybranej organizacji związkowej na podstawie dokumentów źródłowych.

IV. KULTURA I ETYKA ŻYCIA PUBLICZNEGO

IV. 1. Polityka i kultura. Kultura polityczna

Powiązania kultury i polityki. Funkcje i typy kultury politycznej. Zasady życia publicznego.

IV. 2. Demokracja i wolności. Konflikty wartości w życiu publicznym

Konflikty wartości a debaty publiczne. Sfery ujawniania się konfliktów: polityka, gospodarka, etyka, kultura.

OSIĄGNIĘCIA

Wiedza – uczniowie:

- wyjaśniają pojęcie *kultura polityczna*,
- rozumieją, jakie cechy obywateli oraz polityków są pożądane z punktu widzenia właściwego funkcjonowania demokracji,
- wiedzą, jaką rolę odgrywają w państwach demokratycznych publiczne debaty.

Umiejętności – uczniowie potrafią:

- ocenić zasady życia publicznego korzystne dla właściwego funkcjonowania demokracji,
- dokonać analizy i oceny poziomu kultury politycznej współczesnego społeczeństwa polskiego,
- dokonać analizy i oceny treści materiałów publicystycznych dotyczących omawianej tematyki,
- odnaleźć i omówić przykłady konfliktów wartości ujawnionych w toczących się współcześnie debatach publicznych w Polsce,
- rozpoznawać w omawianych debatach publicznych wartości moralne, zajmować wobec nich własne stanowisko,
- konstruktywnie uczestniczyć w dyskusji grupowej mimo znacznych różnic poglądów.

V. PRAWO

V. 1. Pojęcie prawa i normy prawnej. Sposoby rozumienia prawa

Pojęcie *norma postępowania*. Normy prawne a normy religijne. Wartości jako podstawa norm. Pojęcie *prawa*. Prawo a uprawnienie. Prawo a praworządność i sprawiedliwość. Praworządność materialna i formalna. Pojęcie i rodzaje *sprawiedliwości*. Norma prawna a inne rodzaje norm (normy religijne, moralne, obyczajowe). Prawo natury o niezmiennej treści. Prawo o zmiennej treści. Prawo pozytywne. Prawa człowieka.

V. 2. Funkcje i rodzaje prawa

Funkcje stabilizacyjne – ochronna, kontrolna, prewencyjna, rozstrzygnięcia konfliktów, represyjna, resocjalizacyjna. Funkcje dynamizacyjne – komunikacyjna, rynkowa i organizacyjna. Rodzaje prawa wynikające z przynależności państwowej: prawo krajowe, międzynarodowe, prawo Unii Europejskiej. Prawo prywatne i publiczne. Prawo materialne i formalne. Podział prawa na gałęzie. Prawo anglosaskie i kontynentalne.

V. 3. Tworzenie prawa. Hierarchia norm prawnych

Wpływ obywateli na tworzenie prawa. Źródła prawa tworzonego w Polsce. Znaczenie Konstytucji. Ustawy, umowy międzynarodowe, rozporządzenia, akty prawa miejscowego.

V. 4. Wyszukiwanie przepisów prawa

Ogłaszanie aktów normatywnych i ich wchodzenie w życie. Źródła wiedzy o obowiązujących przepisach: dzienniki publikacyjne i zbiory orzecznictwa. Publikacje nieoficjalne. Informacja elektroniczna (komputerowe bazy danych).

V. 5. Rozumienie przepisów prawa

Pojęcie *przepisu prawnego*. Przyczyny trudności interpretowania przepisów prawnych. Reguły obowiązujące w wypadku sprzeczności przepisów prawa. Rodzaje wykładni prawa. Budowa normy prawnej.

V. 6. Prawo a etyka życia publicznego

Przyczyny i zagrożenia związane ze zjawiskami korupcji w życiu publicznym. Przepisy prawne umożliwiające zapobieganie korupcji i walkę z nią. Warunki skuteczności walki z korupcją – znaczenie indywidualnych postaw obywatelskich. Kodeksy etyki zawodowej.

OSIĄGNIĘCIA

Wiedza – uczniowie:

- definiują i wyjaśniają znaczenie pojęć: *norma postępowania, wartości, aksjologia, absolutyzm, relatywizm, nihilizm, pluralizm, tolerancja, prawo, prawo przedmiotowe, prawo podmiotowe, sprawiedliwość, praworządność materialna, praworządność formalna, prawo boskie, prawo pozytywne, prawa człowieka, funkcje prawa, prawo prywatne, prawo publiczne, prawo materialne, prawo formalne, prawo anglosaskie, prawo kontynentalne, przepis prawny, norma prawna, hipoteza, dyspozycja, sankcja, korupcja,*
- znają różne rodzaje norm i ich przykłady; rozumieją zachodzące między nimi różnice, określają, jaki rodzaj norm może mieć zastosowanie w odniesieniu do konkretnego zachowania; rozumieją związki pomiędzy normami a wartościami,
- rozumieją różnice zachodzące pomiędzy różnymi sposobami rozumienia prawa,
- znają funkcje prawa i rozumieją ich istotę; rozpoznają jaką funkcję pełni prawo w konkretnych przypadkach,
- znają rodzaje i gałęzie prawa oraz ich zakres przedmiotowy,
- znają formy udziału obywateli w tworzeniu prawa,

- rozumieją znaczenie Konstytucji w procesie tworzenia prawa,
- znają rodzaje aktów normatywnych tworzonych w Polsce i ich hierarchię,
- znają organy tworzące prawo i zakres ich kompetencji prawotwórczych,
- znają sposoby publikacji aktów prawnych, oficjalne, nieoficjalne i elektroniczne źródła informacji o przepisach prawa,
- znają strukturę normy prawnej,
- rozumieją przyczyny trudności w interpretowaniu przepisów prawnych,
- znają przepisy prawne służące do walki z korupcją i poglądy na temat ich skuteczności,
- wiedzą, jakie możliwości walki z korupcją ma każdy obywatel.

Umiejętności – uczniowie potrafią:

- wskazać przykłady sprawiedliwości zachodzące w funkcjonowaniu państwa, instytucji i grup społecznych,
- samodzielnie ocenić ludzkie zachowania w kategoriach sprawiedliwości,
- samodzielnie ocenić skuteczność realizowania poszczególnych funkcji prawa w naszym kraju, uzasadnić i obronić swoje stanowisko w dyskusji grupowej,
- określić, w zakres jakiego rodzaju i której gałęzi prawa wchodzi konkretny przypadek,
- znaleźć właściwe dla danego przepisu źródło informacji,
- wyszukiwać przepisy prawne w rozmaitych źródłach,
- rozpoznawać normy prawne w wybranych przepisach prawa,
- wyjaśnić i zastosować reguły obowiązujące w wypadku sprzeczności przepisów prawa,
- dokonać rozbioru przykładowej normy prawnej,
- posługując się konkretnymi przykładami, samodzielnie wymienić przyczyny korupcji i opisać zagrożenia, jakie się z nią wiążą,
- rozpoznawać zagrożenia korupcją w swoim życiu codziennym i konstruktywnie na nie reagować,
- dokonać samodzielnej oceny problemów etycznych różnych grup zawodowych,
- dokonać krytycznej analizy i oceny treści kodeksów etycznych różnych grup zawodowych.

VI. POLSKA–EUROPA–ŚWIAT

VI. 1. Współczesne stosunki międzynarodowe

Istotne cechy współczesnych stosunków międzynarodowych oraz ich uczestnicy. Organizacja Narodów Zjednoczonych. Rada Europy.

VI. 2. Integracja europejska

Pojęcie i obszary integracji europejskiej: gospodarka, polityka. Współczesne i historyczne koncepcje integracji. Proces integracji po II wojnie światowej. Wspólnoty europejskie. Unia Europejska i proces jej rozszerzania. Obywatelstwo UE.

VI. 3. System prawa Unii Europejskiej

Pierwotne i wtórne źródła prawa UE.

VI. 4. Polska na drodze do UE

Droga Polski do Unii Europejskiej – historia wzajemnych stosunków.

VI. 5. Ład międzynarodowy

Czym jest ład międzynarodowy? Czynniki wyznaczające go: prawo międzynarodowe, instytucje międzynarodowe i konferencje międzynarodowe. Zjawiska i procesy kształtujące współczesny ład: postęp naukowo-techniczny, globalizacja, westernizacja kultury, koncentracja mediów, ekstremizmy – w tym terroryzm. Rodzaje konfliktów międzynarodowych. Środki pokojowego rozstrzygnięcia sporów międzynarodowych. Systemy bezpieczeństwa światowego: ONZ, NATO, Unia Zachodnioeuropejska, OBWE.

VI. 6. Problemy współczesnego świata

Globalne problemy współczesnego świata: społeczno-polityczne (integracja a dezintegracja w stosunkach międzynarodowych, konflikty lokalne, stabilność ustrojów politycznych); społeczno-ekonomiczne (dysproporcje w rozwoju gospodarczym, zadłużenie, bezrobocie, głód i niedożywienie, kwestie zdrowotne); cywilizacyjno-kulturowe (zagrożenie środowiska naturalnego, problemy demograficzne, analfabetyzm); terroryzm.

OSIĄGNIĘCIA

Wiedza – uczniowie:

- definiują i wyjaśniają znaczenie pojęć: *zasada pomocniczości, globalizacja, Wspólnoty Europejskie, terroryzm, ład międzynarodowy, ład jałtański,*
- znają czynniki decydujące o wzroście znaczenia stosunków międzynarodowych,
- rozumieją rolę, jaką we współczesnym świecie odgrywa ONZ; znają główne organy ONZ i ich kompetencje,
- znają federacyjną i funkcjonalistyczną koncepcję integracji Europy; kolejne etapy gospodarczej integracji kontynentu po II wojnie światowej; rozumieją wizję Europy zawartą w Traktacie o Unii Europejskiej z Maastricht; znają prawa przysługujące obywatelom Unii,
- wiedzą, na czym polega szczególnie charakter prawa tworzonego przez Unię Europejską i Wspólnoty Europejskie; wiedzą, kto i w jaki sposób tworzy unijne prawo pierwotne i wtórne,
- znają podstawowe zadania stojące przed UE oraz naszym krajem w związku z procesem wchodzenia Polski do struktur UE,
- potrafią scharakteryzować tzw. ład jałtański,
- rozumieją genezę terroryzmu międzynarodowego,
- rozumieją najważniejsze źródła współczesnych konfliktów międzynarodowych; charakteryzują najpoważniejsze ogniska zapalne występujące współcześnie w świecie; znają dyplomatyczne środki używane do rozwiązywania konfliktów międzynarodowych oraz umieją wskazać przykład konfliktu rozwiązywanego tą drogą,
- rozumieją rolę ONZ, NATO, Unii Zachodnioeuropejskiej, OBWE w utrzymaniu pokoju w świecie,

- wiedzą, do których systemów międzynarodowego bezpieczeństwa należy obecnie Polska,
- rozumieją, dlaczego polityka krajów o stabilnej demokracji bardzo rzadko staje się źródłem konfliktów międzynarodowych,
- wiedzą, jakie problemy współczesnego świata mają charakter globalny; znają procesy integracji i dezintegracji występujące w skali globalnej we współczesnym świecie,
- znają zjawiska powodujące niestabilność wewnętrzną nowych demokracji,
- znają przyczyny powodujące wzrost bezrobocia w skali globalnej,
- rozumieją powody, dla których walka z terroryzmem stała się współczesnym politycznym priorytetem dla tak odmiennych państw, jak USA i Rosja.

Umiejętności – uczniowie potrafią:

- ocenić proces integracji z punktu widzenia własnego systemu wartości,
- zająć stanowisko w debacie dotyczącej podstawowych zagrożeń i korzyści wynikających z integracji Polski z UE,
- ocenić rolę postępu naukowo-technicznego i globalizacji w tworzeniu nowego ładu międzynarodowego,
- znaleźć samodzielnie przykłady współczesnych konfliktów międzynarodowych,
- ocenić, czy bezpośrednie interwencje zbrojne są skutecznym środkiem likwidacji konfliktów lokalnych oraz uzasadnić swoje stanowisko, posługując się wybranymi przykładami,
- ocenić, czy konflikty zbrojne stanowią współcześnie zagrożenie dla globalnego pokoju,
- ocenić znaczenie procesów integracji i dezintegracji występujących w skali globalnej we współczesnym świecie – z punktu widzenia własnego systemu wartości,
- ocenić, które z problemów społeczno-ekonomicznych są najpoważniejszymi zagrożeniami dla współczesnego świata,
- określić własne stanowisko w sporze pomiędzy zwolennikami i przeciwnikami kontroli urodzeń w skali całego świata,
- rozpoznawać w kluczowych dylematach współczesnego świata wartości moralne, zając wobec nich stanowisko,
- konstruktywnie uczestniczyć w dyskusji grupowej mimo znacznych różnic poglądów.

4.2. Nauczanie w zakresie rozszerzonym

I. SPOŁECZEŃSTWO

I. 1. Naród i poczucie tożsamości narodowej

Kryteria wyodrębniania wspólnot narodowych. Kształtowanie się narodów kulturowych i narodów państwowych. Specyfika kształtowania się narodu polskiego. Współczesny model państwa narodowego. Czynniki narodotwórcze. Konflikt etniczny we współczesnym świecie (etniczacja polityki, stereotypy narodowe). Grupy etniczne. Mniejszości narodowe. Patriotyzm i nacjonalizm.

I. 2. Historyczne i współczesne typy społeczeństw

Historyczne typy społeczeństw: społeczeństwa pierwotne, niewolnicze, feudalne. Społeczeństwo kapitalistyczne jako efekt rozpadu społeczeństwa feudalnego. Struktura społeczeństwa kapitalistycznego. Wizje społeczeństwa postindustrialnego. Zmiana pozycji najmłodszych pokoleń w ciągle zmieniającym się społeczeństwie – *kultura prefiguratywna*.

I. 3. Przemiany społeczeństwa polskiego w dobie transformacji

Zmiany sytuacji starych warstw społecznych. Kształtowanie się warstw związanych z nowym ustrojem.

OSIĄGNIĘCIA

Wiedza – uczniowie:

- definiują pojęcia: *naród kulturowy, naród państwowy, państwo wieloetniczne, etniczacja polityki, etnonacjonalizm, stereotypy narodowe, społeczeństwo niewolnicze, stan społeczny, społeczeństwo agrarne, społeczeństwo industrialne, społeczeństwo postindustrialne i informacyjne, rewolucja przemysłowa, kultura postfiguratywna, kultura kofiguratywna, kultura prefiguratywna,*
- rozumieją procesy kształtowania się nowoczesnych narodów, dostrzegają cechy charakterystyczne tych procesów i różnice w nich zachodzące,
- znają i rozumieją znaczenie pojęć *patriotyzm, nacjonalizm, szowinizm, kosmopolityzm*; rozumieją sens różnic między patriotyzmem i nacjonalizmem, dostrzegają przejawy tych postaw w swoim otoczeniu.
- znają podstawowe cechy historycznych i współczesnych typów społeczeństw, rozumieją zawiązki przyczynowo-skutkowe prowadzące do ich przemian,
- wiedzą, do jakich zmian może dojść w procesie kształtowania się społeczeństwa postindustrialnego, rozumieją sens zmian w pozycji społecznej młodego pokolenia w społeczeństwie postindustrialnym,
- rozumieją istotę procesu transformacji ustrojowej i społeczno-gospodarczej w Polsce, dostrzegają jej konsekwencje dla sytuacji różnych grup społecznych i konkretnych jednostek.

Umiejętności – uczniowie potrafią:

- wskazać i ocenić przejawy patriotyzmu i nacjonalizmu w swoim otoczeniu i w życiu publicznym, określić osobistą postawę wobec wspólnoty państwowej i narodowej,
- samodzielnie określić swoją aktualną pozycję społeczną i realistycznie określić plany na przyszłość,
- ocenić u punktu widzenia społeczeństwa i jednostki zmiany, które zachodzą w związku z kształtowaniem się społeczeństwa postindustrialnego,
- porównać wybrane cechy społeczeństw historycznych ze zjawiskami współczesności i dokonać samodzielnej refleksji nad wykrytymi podobieństwami i różnicami,
- dokonać analizy społecznych skutków transformacji ustrojowej w Polsce z uwzględnieniem zmian sytuacji różnych warstw społecznych i z zastosowaniem odniesień do konkretnych przykładów ze swojego otoczenia,
- konstruktywnie uczestniczyć w dyskusji grupowej mimo znacznej różnicy poglądów.

II. DEMOKRACJA

II. 1. Istota systemu politycznego oraz instytucje w państwie demokratycznym

System polityczny, jego struktura i funkcje. Partie polityczne, ich funkcje i typologia, system partyjny. Grupy interesu. Organy państwowe: głowa państwa, organy przedstawicielskie i administracyjne, sądownictwo.

II. 2. Mechanizmy funkcjonowania państwa demokratycznego

Wybory. Koalicje i ich odmiany. Opozycja.

II. 3. Aktywność polityczna obywateli w systemie demokratycznym

Bezpośrednie uczestnictwo obywateli w kierowaniu sprawami publicznymi: zgromadzenia, referenda, tworzenie organizacji. Aktywność wyborcza i samorządowa. Służba publiczna.

II. 4. Obywatel a organizacje pozarządowe

Stowarzyszenia i ruchy społeczne w Polsce. Organizacje pozarządowe w różnych dziedzinach życia społecznego.

II. 5. Mechanizmy ochrony praw oraz wolności człowieka i obywatela

Przejawy i przyczyny naruszeń praw człowieka. Sposoby i zakres regulacji ochrony praw człowieka – mechanizmy prawa wewnętrznego w Polsce, mechanizmy międzynarodowe – system ogólny NZ (Komisja Praw Człowieka, Wysoki Komisarz NZ do spraw Praw Człowieka), Komitet Praw Człowieka, Europejski Trybunał Praw Człowieka. Organizacje pozarządowe w obronie praw człowieka (Amnesty International).

OSIĄGNIĘCIA

Wiedza – uczniowie:

- definiują pojęcia: *system polityczny, partia polityczna, koalicja rządowa, opozycja, grupa interesu, prawa człowieka,*
- wiedzą, czym jest system polityczny oraz na czym polegają jego podstawowe funkcje; rozumieją rolę, jaką w państwie demokratycznym odgrywają partie polityczne i system partyjny,
- znają przykłady grup interesu istniejących w Polsce, charakteryzują ich działalność,
- charakteryzują, posługując się przykładami, różne modele prezydentury,
- znają funkcje parlamentu,
- wiedzą, jaką rolę w państwie demokratycznym odgrywają wybory i procesy wyborcze,
- znają koalicje rządowe, do których dochodziło w Polsce po 1989 r.,
- rozumieją funkcje, jakie wypełnia opozycja w systemie demokratycznym,
- wiedzą, które prawa obywatelskie i w jaki sposób gwarantują obywatelom możliwość uczestniczenia w kierowaniu sprawami publicznymi,
- znają podstawowe formy aktywności obywateli w życiu publicznym,
- wiedzą, jaką rolę odgrywają stowarzyszenia w państwie demokratycznym,
- znają przykłady stowarzyszeń różnego rodzaju i potrafią scharakteryzować ich działalność,

- znają procedurę zakładania stowarzyszenia w RP,
- znają wewnętrzne mechanizmy ochrony praw człowieka w Polsce,
- znają podstawowe procedury międzynarodowej ochrony praw człowieka,
- znają organizacje pozarządowe działające na rzecz ochrony praw człowieka i sposoby ich działania.

Umiejętności – uczniowie potrafią:

- dokonać analizy i oceny poziomu zaangażowania obywatelskiego współczesnego społeczeństwa polskiego oraz przedstawić wynikające z tej analizy wnioski dla teraźniejszości i przyszłości,
- zaplanować własne działania mające na celu popularyzację idei praw człowieka i ich ochrony w szkole, a także w innych znanych im sytuacjach społecznych,
- sporządzić przykładowe dokumenty potrzebne do założenia stowarzyszenia,
- samodzielnie znaleźć informacje, gdzie, w jaki sposób i dlaczego prawa człowieka są łamane we współczesnym świecie,
- samodzielnie znaleźć informacje o organizacjach pozarządowych działających współcześnie w Polsce i na świecie na rzecz ochrony praw człowieka,
- konstruktywnie uczestniczyć w dyskusji grupowej mimo znacznych różnic poglądów.

III. DOKTRYNY POLITYCZNE I MODELE USTROJOWE

III. 1. Typologia, etapy rozwoju i ewolucja doktryn politycznych

Przegląd kryteriów stosowanych w typologiach doktryn politycznych. Historyczne etapy w życiu politycznym społeczeństw europejskich od XVIII w. Ewolucja myśli politycznej: liberalizmu, konserwatyzmu, myśli chrześcijańsko-demokratycznej i socjaldemokratycznej. Ideologie nowych ruchów społecznych: feminizmu, ekologizmu, fundamentalizmu religijnego.

III. 2. Współczesne doktryny i partie polityczne

Relacja współczesnych partii do tradycyjnych ideologii. Ideologiczne rodziny partii politycznych na przełomie XIX i XX w. Ideologie i partie polityczne na świecie. Polska scena polityczna po 1989 r.

III. 3. Modele ustrojowe państw demokratycznych

Podstawowe typy i przykłady demokratycznych systemów politycznych: monarchia i republika, systemy parlamentarne i prezydenckie, parlamentarno-gabinetowe, gabinetowo-parlamentarne, prezydenckie, mieszane i parlamentarno-komitetowe. Charakterystyka państw unitarnych i złożonych. Autonomia.

OSIĄGNIĘCIA

Wiedza – uczniowie:

- definiują i wyjaśniają pojęcia: *ideologia, doktryna polityczna, program polityczny, lewica, prawica, obóz socjalistyczny, ideologia neokonserwatywna, socjaldemokratyczna, liberalna, „trzecia droga”, feminizm, ekologizm, fundamentalizm, system prezydencki i parlamentarny, państwo unitarne i federacyjne,*

- rozumieją, jakie relacje zachodzą pomiędzy ideologią, doktryną polityczną a programem politycznym; wiedzą, jaki wpływ na ewolucję doktryn politycznych miał upadek w 1989 r. tzw. obozu socjalistycznego,
- rozumieją, dlaczego państwa Europy Środkowej i Wschodniej w procesie transformacji ustrojowej po 1989 r. sięgnęły w przede wszystkim po rozwiązania z obszaru idei liberalnych,
- rozumieją przyczyny rosnącej popularności ideologii neokonserwatywnej,
- znają źródła kryzysu ideologii socjaldemokratycznej, nasilającego się od lat siedemdziesiątych XX w.; wiedzą, na czym polega doktryna „trzeciej drogi”,
- rozumieją relacje zachodzące pomiędzy fundamentalizmem islamskim a religią islamską,
- rozumieją rolę, jaką odgrywają tradycyjne ideologie w programach współczesnych partii politycznych,
- wiedzą, jakie czynniki różnicują partie działające na obecnej scenie politycznej Polski,
- znają charakterystyczne cechy i zasady systemu parlamentarnego oraz prezydenckiego; objaśniają ustrój dowolnego państwa o systemie prezydenckim i parlamentarnym; objaśniają model państwa unitarnego i federacyjnego, posługując się wybranymi przykładami,
- wiedzą, jakie zjawiska są zagrożeniem dla współczesnych demokracji, w tym polskiej.

Umiejętności – uczniowie potrafią:

- ocenić, w jakim stopniu pojęcia *lewica* i *prawica* mogą być przydatne do klasyfikowania współczesnych ruchów i doktryn politycznych,
- ocenić, jakie miejsce zajmują feminizm i ekologizm w tradycyjnym spektrum lewica–prawica,
- ocenić, w jakim stopniu tendencje charakteryzujące ewolucję partii i ideologii na świecie odzwierciedlały się w przemianach zachodzących w kształcie polskiego systemu partyjnego,
- ocenić, do jakiej ideologii nawiązują współczesne polskie partie, a które z nich poszukują zwolenników, koncentrując się na konkretnych doraźnych postulatach,
- ocenić wybraną doktrynę z punktu widzenia własnego systemu wartości,
- konstruktywnie uczestniczyć w dyskusji grupowej mimo znacznej różnicy poglądów.

IV. PRAWO

IV. 1. System prawny Rzeczypospolitej Polskiej

Czynniki kształtujące polski system prawny: transformacja ustrojowa, rozwój praw człowieka, integracja europejska, globalizacja. Wartości chronione w polskim systemie prawnym: *społeczeństwo obywatelskie, godność, wolność, własność*. Gałęzie prawa w polskim systemie prawnym.

IV. 2. Ważne regulacje w podstawowych kodeksach prawa polskiego

Kodeks cywilny: prawo własności i jego ograniczenia, legalne sposoby nabycia i utraty własności, umowy cywilne, odpowiedzialność cywilna za wyrządzenie szkody. Kodeks karny: pojęcie przestępstwa i kary. Rodzaje kar i środków

karnych. Istota i funkcje kar. Kodeks rodzinny i opiekuńczy: małżeństwo, władza rodzicielska, wzajemne zobowiązania rodziców i dzieci. Kodeks pracy: podstawowe zasady prawa pracy, ochrona praw pracownika, zatrudnianie młodocianych.

IV. 3. Obywatel w sądzie

Etapy postępowania i możliwości odwoławcze w procesie cywilnym. Etapy w procesie karnym: tryby ścigania przestępstwa, regulacje dotyczące tymczasowego aresztowania, warunki umorzenia postępowania. Przebieg postępowania sądowego w procesie karnym i możliwości odwoławcze. Sporządzanie pism procesowych.

IV. 4. Egzekucja prawa

Egzekucja w prawie cywilnym. Egzekucja w prawie administracyjnym i prawo karne skarbowe. Prawo karne wykonawcze. Zasada legalizmu. Egzekucja w prawie międzynarodowym publicznym.

IV. 5. Prawne formy walki z korupcją

Tradycja walki z korupcją na świecie. Międzynarodowe organizacje i porozumienia na rzecz przeciwdziałania korupcji. Zmiany w prawie polskim poszerzające możliwości przeciwdziałania korupcji.

OSIĄGNIĘCIA

Wiedza – uczniowie:

- definiują i wyjaśniają pojęcia: *transformacja ustrojowa, paradoks transformacyjny, integracja europejska, globalizacja, wykluczenie informacyjne, polityczna koncepcja narodu, gałąź prawa, kodeks, zobowiązanie, wykroczenie, własność, posiadanie, zasada winy, przestępstwo, kara, środek karny, zdolność prawna, zdolność do czynności prawnych, powód, pozwany, apelacja, kasacja, ściganie, tymczasowe aresztowanie,*
- znają czynniki kształtujące polski system prawny,
- wiedzą, na czym polega idea otwartego społeczeństwa obywatelskiego i jej znaczenie w demokratycznym systemie prawnym,
- znają wartości chronione w polskim systemie prawnym i rozumieją ich znaczenie,
- znają podstawowe gałęzie prawa w polskim systemie prawnym i ich zakres przedmiotowy,
- orientują się w podstawowych przepisach dotyczących prawa własności, umów cywilnych, uprawnień i obowiązków członków rodziny, uprawnień i obowiązków pracodawców i pracowników,
- znają kary i środki karne stosowane w polskim prawie, rozumieją sens poszczególnych funkcji kar i poglądy na temat ich użyteczności,
- wiedzą, na czym polega postępowanie w procesie cywilnym i w procesie karnym oraz rozumieją różnice, jakie pomiędzy nimi zachodzą,
- znają działania i akty prawne mające przeciwdziałać korupcji w Polsce oraz na świecie, a także potrafią dokonać samodzielnej oceny ich skuteczności.

Umiejętności – uczniowie potrafią:

- odnaleźć w aktach prawnych potrzebne im zapisy,
- interpretować przykładowe przepisy prawa, oceniać ich skuteczność i odnosić ich znaczenie do znanych sobie przykładów dnia codziennego,
- formułować samodzielnie opinie i konstruktywnie bronić swego stanowiska w dyskusji na temat wybranych problemów prawnych, zaprezentować wyniki dyskusji,
- sporządzać pisma procesowe,
- konstruktywnie zareagować na przypadki korupcji w swoim otoczeniu.

V. POLSKA – EUROPA – ŚWIAT

V. 1. Unia Europejska – wielopłaszczyznowa wspólnota Europejczyków

Kulturalny, społeczny, ekonomiczny, prawny i polityczny wymiar procesu integracji europejskiej.

V. 2. Unia Europejska – instytucje, procedury, wyzwania

Status, skład i struktura Rady Europejskiej, Rady Unii Europejskiej, Komisji Europejskiej, Parlamentu Europejskiego, Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości, Sądu Obrachunkowego, komitetu Ekonomiczno-Społecznego, Komitetu Regionów. Charakterystyka procesu decyzyjnego we Wspólnocie Europejskiej. Perspektywy rozwoju UE.

V. 3. Polska w Unii Europejskiej

Charakterystyka problemów związanych z wstąpieniem Polski do UE w wymiarze politycznym, ekonomicznym i społecznym.

V. 4. Polityka zagraniczna Polski

Definicja, cele i instrumenty realizacji polityki zagranicznej. Kształt współczesnej polskiej polityki zagranicznej: Polska w NATO, w Radzie Europy, na drodze do UE. Współpraca regionalna. Polska wobec sąsiadów oraz na forum międzynarodowym.

V. 5. Nierówności ekonomiczne i społeczne we współczesnym świecie

Charakterystyka nierówności społecznych oraz ekonomicznych, występujących pomiędzy państwami, regionami i jednostkami.

V. 6. Globalizacja

Istota i definicja pojęcia *globalizacja*. Charakterystyka globalizacji w obszarach: gospodarczym, informacyjnym, kulturowym (westernizacja), zagrożeń środowiska, zorganizowanej przemocy i przestępczości. Pozytywne i negatywne skutki globalizacji.

OSIĄGNIĘCIA

Wiedza – uczniowie:

- definiują i wyjaśniają pojęcia: *globalizacja, polityka zgraniczna, Wspólnoty Europejskie, racja stanu,*

- wiedzą, które elementy współczesnej tożsamości europejskiej zaczerpnięte zostały z tradycji antycznych Grecji i Rzymu oraz chrześcijaństwa; znają wspólne cechy społeczeństw tworzących UE; rozumieją kluczowe założenia będące podstawą integracji ekonomicznej Europy; znają sposoby, na jakie obywatele UE wywierają wpływ na rozwój europejskiego systemu politycznego; znają relacje prawne zachodzące pomiędzy Wspólnotami Europejskimi a państwami członkowskimi; rozumieją rolę, jaką w UE odgrywają kluczowe instytucje; znają proces decyzyjny w UE z uwzględnieniem procedur podejmowania decyzji; rozumieją najważniejsze problemy, w obliczu których stoi aktualnie UE,
- znają szanse i zagrożenia, wiążące się z członkostwem Polski w UE w wymiarach: politycznym, ekonomicznym i społecznym; potrafią wyjaśnić, od czego zależy optymalne wykorzystanie przez nasz kraj możliwości, pojawiających się w związku z jego przystąpieniem do UE,
- znają cele polityki zagranicznej; wiedzą, jakimi środkami dysponuje państwo w obszarze polityki zagranicznej,
- wiedzą, jaka jest współcześnie polska racja stanu w dziedzinie polityki zagranicznej; charakteryzują zmiany, jakie zaszły po 1989 r. w międzynarodowym otoczeniu Polski; znają priorytetowe cele realizowane w ramach nowej koncepcji polskiej polityki zagranicznej; charakteryzują stosunki Polski z jej sąsiadami,
- znają przyczyny występowania nierówności ekonomicznych we współczesnym świecie; wiedzą, w jaki sposób przynależność do różnych grup społecznych wiąże się z występowaniem nierówności materialnych; znają czynniki materialnego zróżnicowania społecznego,
- rozumieją procesy i znają płaszczyzny, wchodzące w skład zjawiska globalizacji; wiedzą, na czym polega globalizacja w zakresie przekazu informacji i kultury.

Umiejętności – uczniowie potrafią:

- samodzielnie wykazać, że europejski system polityczny można zaliczyć do rodziny systemów demokratycznych
- scharakteryzować rozmiar oraz przyczyny nierówności ekonomicznych występujących współcześnie w Polsce – po zebraniu dodatkowych informacji,
- określić na podstawie zebranych samodzielnie informacji przejawy globalizacji, które dostrzegają w swoim otoczeniu oraz ocenić, czy ich efekty można uznać za korzystne, czy też nie,
- ocenić podstawowe szanse i zagrożenia wynikające z globalizacji – z punktu widzenia własnego systemu wartości,
- konstruktywnie uczestniczyć w dyskusji grupowej mimo znacznych różnic poglądów.

5. Procedury osiągnięcia celów

Cele programu – przekazywanie treści, kształcenie umiejętności i oddziaływanie na postawy – realizujemy w dwojaki sposób: przez odpowiednią organizację procesu kształcenia, znajdującą odbicie w budowie poszczególnych jednostek lekcyjnych, oraz przez zastosowanie aktywnych metod nauczania i adekwatnych sposobów oceniania.

5.1. Struktura jednostki lekcyjnej

W naszym programie proponujemy taką organizację procesu kształcenia, aby uczniowie podczas większości lekcji przechodzili kolejno te same fazy procesu zaprojektowanego w scenariuszach lekcji. Proces ten jest rozwinięciem tradycji ukształtowanej w programie *Kreator*.

1. Zapoznanie się z problemami, zaangażowanie, odwołanie się do dotychczasowej wiedzy uczniów i ich doświadczeń związanych z omawianym tematem

CZYNNOŚCI NAUCZYCIELA

- a. Wskazane jest, by rozpocząć lekcję od pobudzenia ciekawości uczniów: opowiedzenia anegdoty, pokazania interesującej ilustracji, podzielenia się osobistą refleksją związaną z zagadnieniami istotnymi dla danej lekcji itp.
- b. Nauczyciel stara się następnie powiązać wstęp do lekcji z doświadczeniami uczniów (znanego im wydarzenia, problemu dyskutowanego w środowiskach rówieśniczych lub rodzinnych, itp.). Może to realizować np. poprzez:
  - własne wprowadzenie,
  - pogadankę,
  - prezentację jednego z uczniów,
  - prezentację studium przypadku zamieszczonego w podręczniku,
  - rundkę wypowiedzi uczniów lub ich odpowiedzi na pytania:
    - *Czy wam „to” coś przypomina?*
    - *W jaki sposób „to” was dotyczy?*
    - *Jak zachowalibyście się w podobnej sytuacji?*
- c. Wyjaśnia, jak należy rozumieć temat zajęć oraz wskazuje na rolę, jaką odgrywa on w kontekście rozdziału czy programu.
- d. Wyjaśnia uczniom, do czego mogą im się przydać wiedza i umiejętności związane z zagadnieniem (obecnie i w przyszłości, w codziennym życiu i w dalszej nauce przedmiotu).
- e. Zadaje uczniom pytania motywujące do zaangażowania się w działanie podczas lekcji, np.:
  - *Co już mi wiadomo na ten temat? Czego chciałbym/łabym się jeszcze dowiedzieć?*
  - *Co będzie dla mnie najbardziej interesujące?*
  - *Jak będę mógł/ła skorzystać z tego, czego się nauczę na danej lekcji?*

2. Wprowadzenie nowej wiedzy o przedmiocie

CZYNNOŚCI NAUCZYCIELA

Prezentuje i wyjaśnia materiał podręcznikowy lub nowe treści z innych źródeł; łączy materiał stary z nowym. **Demonstruje lub omawia nowe sprawności.**

Wербalне wprowadzenie nauczyciela może zastąpić praca w grupach: lektura (fragmentów podręcznika, plików komputerowych, materiałów, gazet, magazynów), pokaz materiału filmowego itd.

Badanie, przekształcanie lub doświadczanie (ćwiczenie)

Badanie	Przekształcanie (transformacja)	Doświadczanie i ćwiczenie
<p>Gdy uczniowie zapoznają się z nowymi problemami, powinni mieć na wstępie możliwość zbadania ich osobiście. Efektem może być dokonanie osądu na podstawie dotychczasowych doświadczeń. Służy temu np. dyskusja poszukiwawcza w małej grupie. W tym stadium procesu uczenia się uczniowie mogą popełniać błędy i rozumieć problem w sposób fragmentaryczny.</p>	<p>Polega na skupieniu uwagi uczniów na aspekcie (lub aspektach) informacji istotnych w uczeniu się. Postawione uczniom zadania w tej fazie lekcji mogą obejmować wyjaśnianie, wydawanie poleceń, reorganizowanie, przerabianie, ćwiczenie lub posługiwanie się informacją w sposób celowy.</p>	<p>Polega na aranżowaniu sytuacji, dzięki którym uczniowie mogą zetknąć się z problemem jako osoby bezpośrednio weń zaangażowane lub ćwiczyć związane z nim umiejętności (np. przez wykonywanie ćwiczeń umiejętnościowych, odgrywanie ról, udział w symulacji prezentującej zjawisko, w różnych formach ustrukturalizowanej dyskusji).</p>

CZYNNOŚCI NAUCZYCIELA

<ol style="list-style-type: none"> 1. Zleca uczniom indywidualne zadania, dotyczące tego, co najważniejsze dla danego tematu. 2. Wyjaśnia, co i jak będzie oceniane. 3. Określa czas potrzebny na indywidualne zapoznanie się z nowymi informacjami. 4. Może nadawać kierunek przez zadawanie pytań naprowadzających. 5. Kiedy jest to potrzebne, podaje nowe informacje, powtarzając aktywności ze stadium zapoznawania się z problemami, zaangażowania. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Zleca uczniom zadania grupowe, dotyczące tego, co jest najważniejsze dla danego tematu. 2. Określa sposób wykonywania zadań przez grupę (np. wprowadzając role) i zakres odpowiedzialności indywidualnej i grupowej. 3. Określa czas na indywidualne i grupowe zapoznanie się z nowymi informacjami. 4. Wyjaśnia, co i jak będzie ocenianie. 5. Odpowiednio organizuje klasę. 6. Ułatwia rozwijanie 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Przedstawia uczniom instrukcję do ćwiczenia i jego operacyjne cele. 2. Wyjaśnia, co i jak będzie oceniane. 3. Przydziela role i zadania, wyznacza czas do przygotowania ćwiczenia, organizuje klasę odpowiednio do charakteru ćwiczenia.
--	---	---

Badanie, przekształcanie lub doświadczanie (ćwiczenie)

Badanie	Przekształcanie (transformacja)	Doświadczanie i ćwiczenie
	<p>sprawności w grupach, analizuje pojawiające się utrudnienia.</p> <p>7. Może nadawać kierunek przez zadawanie pytań naprowadzających, przypominanie instrukcji.</p> <p>8. Nadzoruje pracę w grupach, nie biorąc w niej udziału.</p> <p>9. Analizuje informacje uzyskiwane podczas rozmów uczniów w grupach, rejestruje postępy czynione przez grupy i poszczególnych uczniów.</p> <p>10. Kiedy jest to potrzebne, podaje nowe informacje, powtarzając aktywności ze stadium zapoznawania się z problemami, zaangażowania.</p>	

3. Prezentacja**CZYNNOŚCI NAUCZYCIELA**

1. Dbą o to, by pokaz efektów pracy (lub ćwiczenia, symulacji itp.) był dostosowany do określonej grupy klasowej i założonych celów.
2. Odpowiednio organizuje klasę.
3. Stymuluje klasę do reakcji i udzielania informacji zwrotnych.
4. Zgodnie z wcześniej zaprezentowanymi kryteriami ocenia to, co uczniowie wypracowali lub organizuje samoocenę uczniów.

4. Refleksja i zakończenie

Refleksja jest ważnym stadium uczenia się. Uczniowie mogą dzięki niej głębiej zrozumieć treści i sam przebieg procesu i swoją w nim rolę. Elementami refleksji powinny być również, w zależności od przedmiotu lekcji:

- określanie indywidualnego stosunku uczniów do problemu,
- autorefleksja dotycząca tego, jak problem jest postrzegany i oceniany,
- odniesienie do wartości,
- praca nad kształtowaniem (lub umacnianiem) tendencji do określonego działania (zachowania) w przyszłości.

Analiza dokonana bezpośrednio po aktywności zwiększa poczucie sprawowania kontroli nad własnym uczeniem się i ułatwia angażowanie się. Refleksja powinna wystąpić także podczas innych etapów lekcji (zapoznanie się z problemami, zaangażowanie; badanie i przekształcanie), warto jednak przeznaczyć na nią wydzielony czas w końcowej części zajęć.

CZYNNOŚCI NAUCZYCIELA

1. Dokonuje przeglądu wyników i osiągnięć. Zachęca uczniów do oceny swoich postępów, prosząc ich o udzielenie odpowiedzi na pytania w rodzaju:
  - *Czego się dowiedziałem/łam?*
  - *Co o tym sądzę?*
  - *Jaka jest moja postawa wobec problemu, jak zamierzam postępować w przyszłości?*
  - *Czego się nauczyliśmy, pracując w grupie?*
  - *Czy jestem zadowolony/a z wyników pracy?*
  - *Czy osiągnąłem/ęłam swoje cele?*
  - *W jaki sposób mogę doskonalić swoje uczenie się?*
2. Podsumowuje doświadczenia zdobyte podczas zajęć. Wyjaśnia, w jaki sposób wiążą się one z kolejnymi tematami, a także zajęciami z innych przedmiotów.
3. Może przeprowadzić krótki sprawdzian.
4. Może zaproponować zainteresowanym uczniom dodatkowe zadanie.
5. Dziękuje uczniom za udział w zajęciach.
6. Po lekcji zastanawia się nad jej przebiegiem pod kątem przyszłego planowania, stawiając sobie pytania:
  - *Kto był aktywny – uczniowie czy ja?*
  - *Co było sukcesem, co się udało?*
  - *Co było największym problemem?*
  - *Co było niespodzianką, co zadziwiło?*

Powyższa struktura ma charakter modelowy – w zależności od tematyki niektóre jej elementy mogą się w jakiejś lekcji łączyć z innymi, pojawiać śladowo, albo nie występować w ogóle; z niektórych, zgodnie ze swoimi preferencjami i możliwościami klasy, może zrezygnować sam nauczyciel. Dotyczy to zwłaszcza symulacji i ćwiczeń, z których nauczyciele nie muszą zawsze korzystać. Przykłady zastosowania proponowanej struktury znajdują się w *Poradniku dla nauczyciela*.

5.2. Procedury pomagające w opanowywaniu treści

Realizacja programu powinna opierać się na zaplanowanym, systematycznym stosowaniu metod umożliwiających wejście uczniów w proces kształtowania się ich samodzielności i przyrostu kompetencji w dziedzinie uczenia się i korzystania z nowoczesnych technik informatycznych. **Propozycje scenariuszy poszczególnych lekcji zawartych w *Poradniku dla nauczyciela* odzwierciedlają stopniowy rozwój umiejętności uczenia i samodzielnego rozwijania własnych strategii uczenia się, zawierających następujące elementy:**

- nauka myślenia i stawiania pytań,
- planowanie,
- dyskusowanie,

- stosowanie map poznawczych i innych technik graficznych,
- myślenie twórcze,
- uczenie się we współpracy,
- uczenie innych,
- uczenie się przez przyjmowania informacji zwrotnych (w powiązaniu ze stosowaniem odpowiednio dobranych metod aktywnych).

Nauka uczenia się jest szczególnie istotna w **nauczaniu w zakresie rozszerzonym**, gdzie stawia się przed nauczycielem i uczniami zadanie zapoznania się ze stosunkowo dużymi partiami materiału przy bardzo niewielu przeznaczonych na to jednostkach lekcyjnych.

5.3. Procedury kształcenia umiejętności

Proponujemy zastosowanie w naszym programie różnorodnych metod aktywnych, których celem jest umożliwienie uczniom doświadczania, określanie swoich postaw i kształcenia umiejętności. Fundamentem stosowania metod aktywnych w pracy z klasą jest otwarta, satysfakcjonująca wszystkich uczniów i nauczyciela komunikacja. Stwarza ona poczucie bezpieczeństwa w relacjach interpersonalnych, umożliwia bezpośrednią wymianę osobistych poglądów, wrażeń, komunikatów emocjonalnych, zaspokaja potrzebę więzi³.

Stosowanie metod aktywnych w pracy z klasą wymaga uwzględnienia określonego porządku wynikającego z dynamiki procesu grupowego, kolejności faz rozwoju klasy jako grupy.

Proces grupowy to ogół zjawisk zachodzących w toku rozwoju grupy. Składają się nań:

- wchodzenie w osobisty kontakt,
- budowanie spójności,
- tworzenie norm,
- uczenie się współpracy,
- nauka udzielania sobie konstruktywnych informacji zwrotnych,
- zarysowywanie się ról grupowych,
- wypracowywanie sposobów rozwiązywania problemów,
- uczenie się otwartości zwłaszcza w sytuacjach napięć i trudności,
- uczenie się rozwiązywania konfliktów.

Dokładny opis faz rozwoju klasy w procesie wprowadzania metod aktywnych i omówienie poszczególnych metod oraz narzędzi pozwalających nauczycielowi zdiagnozować możliwości klasy w dziedzinie uczenia się metodami aktywnymi umieszczamy w *Poradniku dla nauczyciela*. W tym miejscu ograniczamy się do przedstawienia zestawienia proponowanych metod w podziale na poszczególne fazy pracy z klasą podczas realizacji programu.

³ S.R. Covey, *Komunikacja synergiczna [w:] Mosty zamiast murów. O komunikowaniu się między ludźmi*, red. J. Stewart, Warszawa 2000, s. 68.

5.3.1. Proces stopniowego wprowadzania metod aktywnych

Faza 1: Metody mające na celu kontakt, integrację klasy i rozwój umiejętności komunikowania się.

A) SPOTKANIA W PARACH

CELE	OPIS	TECHNIKI
<ul style="list-style-type: none"> ● Poznanie się uczniów, ● wzrost otwartości i poczucia bezpieczeństwa, ● wymiana wiedzy, doświadczeń, ● konstruktywna konfrontacja opinii, poglądów i postaw. 	<p>Rozmowy w parach, w bardziej wyrafinowanych formach umożliwiające przeprowadzenie rozmów z większą liczbą osób, zakończone przedstawieniem wniosków i refleksji klasie.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● Krótkie rozmowy w parach, ● formy spotkania każdego z każdym: „stonoga”, „słonecznik” („karuzela”), ● wymiana poglądów w parach z parafrazą.

B) AUTOPREZENTACJE

CELE	OPIS	TECHNIKI
<ul style="list-style-type: none"> ● Uzyskanie orientacji na temat dominujących w klasie opinii, postaw, stylów życia, ● zaspokojenie potrzeb akceptacji i ważności w grupie, ● poznanie się uczniów, ● wzrost otwartości i poczucia bezpieczeństwa, ● wymiana wiedzy, doświadczeń, ● konstruktywna konfrontacja opinii, poglądów i postaw. 	<p>Krótkie werbalne lub graficzne formy prezentowania siebie, swoich dotychczasowych doświadczeń, poglądów i opinii klasie, często poprzedzone ćwiczeniem w podzespole.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● Herby, ● kwiat grupowy („koniczynka”), ● krótkie, ustrukturalizowane wypowiedzi na jakiś temat (niedokończone zdania, wypowiedzi w jednym zdaniu wszystkich uczniów), ● wywiady w parach z prezentacją klasie partnera (jego osoby, doświadczeń, poglądów).

C) INFORMACJE ZWROTNE

CELE	OPIS	TECHNIKI
<ul style="list-style-type: none"> ● Poznanie się uczniów, ● wzajemne poznanie się uczniów i nauczyciela, ● wzrost otwartości i poczucia bezpieczeństwa, ● konstruktywna konfrontacja opinii, poglądów i postaw. 	<p>Udzielanie sobie informacji dotyczących osobistych reakcji (odczuć refleksji, wyobrażeń) na zachowania, poglądy i postawy, w formie bezpośrednich wypowiedzi lub za pomocą technik zmniejszających napięcie.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● Informacje pomiędzy uczniami pośrednie i bezpośrednie, ● informacje uczniowie-nauczyciel i nauczyciel-uczniowie, ● techniki metaforyczne (fantazja, rysunek).

Faza 2: Metody mające na celu niekonfrontacyjną wymianę poglądów.

CELE	OPIS	TECHNIKI
<ul style="list-style-type: none"> ● Poznanie się uczniów, ● wzajemne poznanie się uczniów i nauczyciela, ● wzrost otwartości i poczucia bezpieczeństwa, ● konstruktywna konfrontacja opinii, poglądów i postaw, ● kształcenie umiejętności samodzielnego formułowania definicji i dochodzenia do ich zrozumienia, wyjaśniania i analizy zjawisk, ● kształcenie umiejętności samodzielnego formułowania ocen, hierarchizacji wartości i problemów, podejmowania wyborów, formułowania i argumentowania opinii oraz ocen. 	<p>Aranżowane i strukturalizowane przez nauczyciela zadania grupowe, często w z użyciem graficznych zapisów przebiegu lub efektów pracy.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● Grupowe wymyślanie zakończenia opisu przypadku, filmu, wymyślanie historyjek, układanie opowiadań, bajek, ● fantazje sterowane, ● drzewko decyzyjne (indywidualnie z prezentacją w klasie), ● burza mózgów, ● grupa nominalna („dywanik pomysłów”), ● grupowe wyjaśnianie lub definiowanie pojęć, zjawisk, procesów (asocjogram, mapa skojarzeń, mapy myślowe) ● różne metody rankingowania zagadnień, wartości, cech itd. (diament, piramida priorytetów).

Faza 3: Metody oparte na współpracy

CELE	OPIS	TECHNIKI
<ul style="list-style-type: none"> ● Kształcenie umiejętności samodzielnego formułowania definicji i dochodzenia do ich zrozumienia, wyjaśniania i analizy zjawisk, ● kształcenie umiejętności samodzielnego formułowania ocen, hierarchizacji wartości i problemów, podejmowania wyborów, formułowania i argumentowania opinii oraz ocen, ● nauka twórczego rozwiązywania problemów, ● nauka współpracy, podejmowania ról grupowych, brania na siebie odpowiedzialności za efekty wspólnego działania. 	<p>Aranżowane i strukturalizowane przez nauczyciela zadania dla zorganizowanych podzespółów 5–6-osobowych, z podziałem w funkcji w podzespółach, często w z użyciem graficznych zapisów przebiegu lub efektów pracy; omawianie nie tylko merytorycznych efektów pracy, ale również procesów współpracy i rozwiązywania problemów. Czas wykonywania zadań może przekraczać ramy jednostki lekcyjnej (grupowe zadania domowe, projekty).</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● Grupowe metody graficznej prezentacji i analizy problemów (np. procedura „U”, analiza SWOT, grupowe drzewko decyzyjne, kolaże), ● rozwiązywanie problemów w podzespółach, ● klasowe rozwiązywanie problemów, ● projekt grupowy (opisany także w podrozdziale 6.3.1. <i>W jaki sposób uczniowie będą zaangażowani w ocenianie?</i> oraz w <i>Poradniku dla nauczyciela</i>).

Faza 4: Metody oparte na konfrontacji

CELE	OPIS	TECHNIKI
<ul style="list-style-type: none"> ● Nauka konstruktywnego funkcjonowania w sytuacjach dyskusji, konfrontacji sprzecznych poglądów lub stanowisk, ● rozwój umiejętności komunikacyjnych, ● nauka formułowania, prezentowania, argumentowania i obrony własnego stanowiska, ● kształcenie asertywności, ● nauka negocjacji i mediacji. 	<p>Aranżowane i strukturalizowane przez nauczyciela sytuacje, w których uczniowie mają za zadanie zaprezentować swoje stanowisko i przekonać do niego innych, bronić własnej argumentacji i przeciwstawiać się przeciwnej, wziąć udział w dyskusji, doprowadzić w negocjacjach do najkorzystniejszego rozwiązania.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● „Zajmij stanowisko”, ● „za i przeciw”, ● debaty, dyskusje, dyskusje panelowe, dyskusje punktowane (różne formy), ● „konferencje prasowe”, ● negocjacje, mediacje.

Faza 5: Metody oparte na osobistym doświadczeniu

TECHNIKI	CELE	OPIS
Symulacje	<ul style="list-style-type: none"> ● zaktywizowanie klasy, ● prezentacja i analiza mechanizmów społecznych, 	<p>uczniowie wcielają się w uczestników konkretnej sytuacji społecznej i działają wg dokładnych instrukcji, możliwość podejmowania przez nich samodzielnych decyzji jest na ogół wyeliminowana,</p>
Odgrywanie ról	<ul style="list-style-type: none"> ● stymulowanie ekspresji w klasie, ● stymulowanie kreatywności, ● rozwój tolerancji, ● zrozumienie przyczyn zachowań uczestników życia społecznego, ich uwarunkowań, postaw i decyzji, 	<p>uczniowie działają na podstawie szczegółowych opisów, kim są, jaka jest ich sytuacja społeczna, cele, mechanizmy działań, postawy; na tej podstawie działają jednak zgodnie z osobistymi decyzjami,</p>
Socjodramy	<ul style="list-style-type: none"> ● zrozumienie mechanizmów i reguł życia społecznego oraz postaw jego uczestników, ● poznanie funkcjonowania przepisów prawa, sposobów funkcjonowania instytucji i organizacji, ● osobiste doświadczenie „jak zachowałbym/łabym się jako określona osoba w określonej sytuacji”, 	<p>uczniowie działają na podstawie ogólnych opisów tego, kim są i w jakiej sytuacji się znajdują – i na tej podstawie działają całkowicie zgodnie z własną inwencją,</p>
Odgrywanie ról	<ul style="list-style-type: none"> ● stymulowanie ekspresji w klasie, ● stymulowanie kreatywności, ● rozwój tolerancji, 	<p>uczniowie działają na podstawie szczegółowych opisów, kim są, jaka jest ich sytuacja społeczna, cele,</p>

CELE	OPIS	TECHNIKI
	<ul style="list-style-type: none"> ● zrozumienie przyczyn zachowań uczestników życia społecznego, ich uwarunkowań, postaw i decyzji, 	mechanizmy działań, postawy; na tej podstawie działają zgodnie z osobistymi decyzjami,
Ćwiczenie umiejętności w scenkach	<ul style="list-style-type: none"> ● stymulacja rozwoju osobistego, ● rozwój samowiedzy, ● nauka zachowań i umiejętności. 	uczniowie otrzymują procedurę działania oraz zadanie do wykonania lub samodzielnie ustalają cele, które chcą osiągnąć, a następnie ćwiczą w scenkach konkretne zachowania (niekiedy występując w rolach, jakich nie odgrywiają w życiu).

5.4. Procedury oddziaływania na postawy

Oddziaływanie na postawy to problem złożony, integralnie związany z problematyką wychowywania w szkole, i w konsekwencji obciążony wszystkimi wątpliwościami i trudnościami związanymi z wychowaniem. Ponieważ w polskich szkołach funkcjonują rozmaite, często bardzo rozbieżne poglądy na temat wychowania (w tym oddziaływania na postawy), czujemy się w obowiązku krótko przedstawić, jak w naszym programie rozumiemy istotę i ograniczenia takich oddziaływań.

Z naszych doświadczeń wynika, że optymalizację oddziaływań na postawy zapewni środowisko (klasy, a najlepiej całej szkoły), w którym spełnionych jest kilka podstawowych warunków:

a) poczucie bezpieczeństwa:

- nauczyciele i uczniowie nie obawiają się siebie,
- mają zaufanie do swoich dobrych intencji,
- dzięki temu uczniowie mogą korzystać ze wsparcia emocjonalnego ze strony nauczycieli;

b) stabilny system norm efektywnie regulujących funkcjonowanie członków społeczności klasowej i szkolnej:

- normy te powinny być stałe,
- jasne i zrozumiałe dla wszystkich,
- zgodne z podstawowymi zasadami demokratycznego państwa prawa,
- konsekwentnie egzekwowane;

c) otwarta komunikacja polegająca na tym, że:

- środowisko klasy sprzyja możliwości wypowiedzania osobistych opinii i zapewnia tolerancję oraz dialog mimo sprzeczności poglądów,
- uczniowie i nauczyciele są gotowi ujawniać zachodzące między nimi sprzeczności oraz konstruktywnie pracować nad rozwiązywaniem konfliktów,
- środowisko zapewnia komunikację partnerską, w której uczniowie i nauczyciele mają te same prawa.

Wymienione warunki tworzą pewien **standard środowiska wychowawczego**, do którego w naszym przekonaniu warto zmierzać, choć zapewne w wielu szkołach nie da się go zrealizować w pełni ani też od razu. Standard ten jest próbą zastosowania wartości oraz zasad demokratycznego państwa prawa w społeczności szkolnej i jako taki może być wartościowym kontekstem kształcenia dla nauczyciela *wiedzy o społeczeństwie*.

5.4.1. Postawa nauczyciela wobec uczniów

Z przedstawionym standardem wiążą się też pewne założenia realizacyjne dotyczące tego, jak naszym zdaniem warto traktować uczniów, którym chcemy pomagać kształtować postawy. Proponujemy realizatorom naszego programu przyjęcie, że:

- uczniowie to osoby dysponujące własną mądrością i doświadczeniem, które powinny być istotnym czynnikiem procesu wychowania i nauczania,
- uczniowie są zdolni do dokonywania samodzielnych wyborów i w ten sposób mogą efektywnie uczyć się osobistej odpowiedzialności,
- nie warto narzucać uczniom słusznych naszym zdaniem sposobów widzenia, odczuwania oraz działania, gdyż taki trening ogranicza się na ogół do kontroli zachowań i ma niewielką efektywność poza murami szkoły,
- kształtowanie postaw polega na organizowaniu sytuacji pobudzających i wspomagających naturalną aktywność,
- uczniowie, odpowiednio stymulowani, są w stanie samodzielnie ukształtować w sobie gotowość do aktywnego rozwiązywania problemów życiowych, konfliktów pomiędzy nimi a otoczeniem, rozwinąć kompetencje poznawcze, komunikacyjne i instrumentalne.

5.4.2. Metody oddziaływania na postawy

Na podstawie przedstawionych elementów standardu środowiska wychowawczego i założeń realizacyjnych proponujemy konkretne dyrektywy odnoszące się do organizacji pracy z klasą na lekcjach *wiedzy o społeczeństwie*:

- podjęcie świadomej, zaplanowanej i systematycznie ewaluowanej pracy nad poczuciem bezpieczeństwa w klasie,
- zawarcie kontraktu klasowego ustalającego reguły gry obowiązujące na lekcji, z zachowaniem norm obowiązujących w szkole,
- stosowanie zasady wolności słowa, tolerancji dla odmiennych poglądów i dialogu w komunikacji.

Zgodnie z tym proponujemy w naszym programie następujące szczegółowe metody dotyczące oddziaływania na postawy:

a) **prezentowanie wzorców i modelowanie – rola nauczyciela:**

postawy uczniów dotyczące konkretnej aktywności czy problemu mają szansę kształtować się wówczas, gdy dostrzegają oni, że działanie to jest z sukcesem

podejmowane przez innych, zwłaszcza przez osoby obdarzone prestiżem. Wynika stąd m.in. **szczególna rola nauczyciela**. Powinien on nie tylko prowadzić uczniów przez materiał, ale też pełnić funkcję ważnej osoby modelującej w obszarach:

- umiejętności interpersonalnych i społecznych,
- szacunku wobec podstawowych wartości, takich jak: wolność, tolerancja, pluralizm, solidarność ogólnoludzka, sprawiedliwość,
- postaw nastawionych na realizację tych wartości.

Modelowanie postaw wymaga od nauczyciela „pracy sobą”, używania swoich postaw, poglądów i działań jako narzędzia pracy dydaktycznej i wychowawczej. Nauczyciele często mają wątpliwości, w jakim stopniu wolno im wyrażać osobiste poglądy, odwoływać się do własnych doświadczeń i działań, zwłaszcza podczas poruszania tematów o silnym uwikłaniu ideologicznym. Chcielibyśmy zachęcić realizatorów naszego programu do osobistego zaangażowania się w dyskusje, autentycznego prezentowania własnych postaw i przemyśleń. Wydaje się nam, że nauczyciel, który dokonuje specyficznego samoograniczenia, unikając zajęcia osobistego stanowiska, nie będzie dla uczniów przekonujący.

b) oddziaływanie emocjonalne:

uczniowie (jak wszyscy ludzie) silnie reagują na zaangażowanie i entuzjazm innych. Jeśli nauczyciel potrafi okazać swoje autentyczne zaangażowanie i pasję w kwestiach będących przedmiotem doświadczenia i nauczania, znacznie wzmacnia szansę, że uczniowie będą chcieli partycypować w działaniach, które im proponuje.

c) obserwacja:

ważnym doświadczeniem może być też dla uczniów każda okazja do zaobserwowania ludzi dorosłych w konkretnym działaniu, ujawniającym rozliczne kunszty i umiejętności, dającym widoczne rezultaty (wizyty w przedsiębiorstwach i instytucjach życia społecznego, ale też film, teatr, opowieść „z życia wzięta” itd.).

d) przyjmowanie i udzielanie informacji zwrotnych:

jeśli uczniowie czują się w klasie bezpiecznie i są dla siebie ważni, mogą przyjąć od siebie i konstruktywnie wykorzystać dla osobistej zmiany nawet najbardziej krytyczne uwagi dotyczące odbioru ich postaw i konkretnych zachowań. Nasze doświadczenie uczy, że takie informacje udzielane przez kolegów z klasy są na ogół zdecydowanie skuteczniejsze od interwencji nauczyciela. Warunkiem ich skuteczności jest umiejętność konstruktywnego udzielania i przyjmowania informacji, którą warto klasie przekazać.

e) planowanie działań:

postawy wzmacniają się, jeśli zachęca się uczniów, aby możliwie często wykorzystywali okazje do działania w myśl wniosków z lekcji. Dlatego ważnym elementem programu są propozycje kończenia jednostek lekcyjnych fragmentem dotyczącym planowania przyszłych działań lub refleksją nad stosunkiem uczniów do omawianego problemu w przyszłości, gdy będą uczestniczyć w dorosłym życiu.

f) kształcenie umiejętności:

istotnym elementem formowania się postaw jest kształcenie umiejętności, gdyż bez doświadczenia, że realizacja działań wynikających z przyjmowanej postawy jest możliwa (bo nie tylko chcę, ale i potrafię), postawy nie wzmacniają się i nie internalizują, skutkiem czego nie działamy tak, jakby z naszych postaw wynikało.

6. Propozycje metod oceniania osiągnięć uczniów

Przez **ocenianie osiągnięć uczniów** rozumiemy czynności nauczyciela zmierzające do zebrania informacji i wydawania sądu o osiągnięciach ucznia, poprzez odwołanie się do jednego lub kilku kryteriów.

Przystępując do konstruowania swojego przedmiotowego systemu oceniania (PSO) w zakresie *wiedzy o społeczeństwie*, nauczyciel zadaje sobie zazwyczaj następujące pytania:

1. Po co oceniać?
2. Co oceniać?
  - Co powinno być ocenione?
  - Czego nie powinniśmy oceniać?
3. Kto powinien oceniać?
  - W jaki sposób uczniowie będą zaangażowani w ocenianie?
  - Czy inne osoby (np. rodzice uczniów, inni nauczyciele, przedstawiciele władz lokalnych) także mogą zostać włączone w ten proces? W jaki sposób?
4. Jak oceniać?
  - W jaki sposób zostaną stworzone warunki do pokazania mocnych stron przez wszystkich uczniów?
  - Jak notujemy postępy uczniów?
  - Jakie sposoby oceniania stosujemy?
  - Kogo i jak informujemy o wynikach oceniania?

Odpowiadając na tak sformułowane pytania, pragniemy podzielić się uwagami i sugestiami odzwierciedlającymi nasz – autorów programu – punkt widzenia. Przy udzielaniu odpowiedzi towarzyszyła nam świadomość, że **ocenianie jest ważnym procesem, ale samo w sobie nie stanowi celu**. Jego funkcja jest służebna względem całego procesu uczenia się/nauczania i nie powinna go zdominować.

6.1. Po co oceniać? – ogólne cele oceniania

Przy określaniu celów oceniania wzięliśmy pod uwagę różne czynniki: specyficzne cele programu, szczególny charakter samego przedmiotu nauczania, strategiczne zamiary określone przez MENiS w rozporządzeniu w sprawie zasad oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy oraz przeprowadzania egzaminów i sprawdzianów w szkołach publicznych, a także potrzeby wynikające z procesu rozwoju ucznia. W tym kontekście za najważniejsze cele oceniania w niniejszym programie proponujemy uznać:

- przekazywanie uczniom informacji o tym, w jakim stopniu osiągają zakładane w programie cele kształcenia (w skali przyjętej w statucie szkoły),
- opisywanie rozwoju kompetencji ucznia i udzielanie mu informacji zwrotnej, wskazanie na sukcesy i trudności oraz różne możliwe sposoby radzenia sobie z tymi ostatnimi,
- przekazywanie uczniom informacji na temat tego, jak się uczą i jak mogą doskonalić metody uczenia się odpowiadające ich preferencjom,
- wdrażanie uczniów do efektywnej samooceny i samokontroli,
- rozwijanie poczucia odpowiedzialności uczniów za osobiste postępy w edukacji szkolnej,
- wspieranie celów wychowawczych poprzez dbanie o to, by relacje zachodzące pomiędzy nauczycielem i uczniem w trakcie oceniania modelowały postawy opisane w tych celach,
- dostarczanie nauczycielowi możliwie precyzyjnej informacji o poziomie osiągnięcia założonych celów kształcenia, skuteczności stosowanych przez niego metod i sposobów nauczania oraz kierunku ich ewentualnej modyfikacji,
- dostarczanie rodzicom uczniów bieżącej informacji o osiągnięciach ich dzieci,
- realizację odpowiednich zapisów *Podstawy programowej*.

W konkretnym PSO należy uwzględnić ponadto postulaty wynikające z autonomicznych elementów programu danej szkoły, takich jak: wizja placówki, program wychowawczy itd.

6.2. Co oceniać? Czego nie oceniać?

1. Należy dążyć do równoważnego oceniania rozmaitych istotnych aspektów aktywności uczniów – nauczyciele, uczniowie i rodzice powinni otrzymać informacje o realizacji wszystkich celów kształcenia wyszczególnionych w programie. Oceniana powinna być więc nie tylko wiedza, czyli poziom zapamiętanych i rozumianych informacji (**wiedzieć, że...**), ale także umiejętności (**wiedzieć, jak...**). Różnorodność form i sposobów kontroli osiągnięć ucznia jest fundamentem prawidłowo skonstruowanego procesu oceniania.
2. **Uczniowie powinni być oceniani za ważne osiągnięcia związane z celami programu, nawet jeśli wykraczają one poza zakładane cele danych zajęć.** Specyfika *wiedzy o społeczeństwie* polega na tym, że koreluje ona treści uzyskane w czasie zajęć przedmiotowych, edukacji na innych lekcjach i ze źródeł pozaszkolnych. Nie wszystko da się zaplanować: różnorodność sytuacji i odniesień tworzących osnowę lekcji wymaga od nauczyciela elastyczności i decyzji, by uwzględnić w procesie oceniania także to, co pojawiło się spontanicznie.
3. **W procesie oceniania powinien być uwzględniony wysiłek uczniów wkładany w realizowanie poszczególnych zadań.**
4. Ocenianiu (zwłaszcza poprzez system stopni) **nie powinna podlegać ekspresja stosunku do wydarzeń, zjawisk i procesów życia społeczno-politycznego,**

a w szczególności przekonania składające się na światopogląd ucznia. Nauczyciel może jednak wyrazić swoją opinię i/lub udzielić informacji zwrotnej uczniowi, szczególnie w takich wypadkach, gdy głoszone przez niego poglądy są sprzeczne z prawem lub ustaleniami nauki.

5. **Ocenianie nie powinno w zasadzie obejmować celów związanych z oczekiwanymi postawami uczniów.** W niektórych wypadkach z postawami łączą się jednak pewne zachowania, będące przejawami umiejętności opisanych w celach programu m.in. związane ze współpracą w grupie (np. zaangażowanie w wykonywanie grupowego zadania). W takiej sytuacji można i warto je oczywiście ocenić.

6.3. Kto powinien oceniać?

6.3.1. W jaki sposób uczniowie będą zaangażowani w ocenianie?

Nauczyciel ponosi podstawową odpowiedzialność za przebieg i rezultaty procesu oceniania. Nie oznacza to, że powinien być jedynym źródłem opinii o postępach uczniów. Ważnym uzupełniającym składnikiem procesu oceniania może być samoocena uczniowska, przez którą rozumiemy:

- formułowanie przez uczniów opinii dotyczących stopni szkolnych lub innych form oceniania – jej skutkiem jest dialog zewnętrzny, czyli uczniowski pogląd na temat poziomu osiągnięć samego zainteresowanego lub innych uczniów, który może być uwzględniony następnie przez nauczyciela;
- ekspresję dialogu wewnętrznego ucznia:
  - jego osobistej refleksji odnośnie swoich osiągnięć i efektywności stosowanych metod uczenia się,
  - stanu jego świadomości, emocji, myśli, zachowań, pojawiających się w procesie uczenia/nauczania.

Wszystkie wymienione formy mają silny walor motywujący. Proponowanie dialogu zamiast arbitralnych decyzji – tam gdzie jest to możliwe i uzasadnione – wyzwała poczucie sprawstwa, pozwalając zwiększyć świadomość kontroli uczniów nad procesem uczenia i prowadząc do stopniowego przejmowania odpowiedzialności za ten proces. Z tego względu różne sposoby samooceny winny znaleźć odpowiednie miejsce w całości oceniania. Należy przy tym wprowadzać je stopniowo i z wyczuciem, dostosowując do aktualnych możliwości uczniów i ich grup. Opisane poniżej metody mogą być pomocne w organizowaniu tego procesu.

Portfolio uczniowskie

Portfolio jest to specjalnie założony zbiór (teczka), służący uczniom do kompletowania wyników swojej pracy, selekcjonowania ich i uzupełniania o akty refleksji nad procesem uczenia się (ang. *collect, select, and reflect*). W zbiorze powinny znaleźć się także kryteria, na podstawie których autor dokonał wyboru, oraz kryteria

pozwalające ocenić aktualną zawartość kolekcji. Portfolio jest więc nie tylko zbiorem najlepszych prac ucznia z jakiejś wybranej dziedziny, ale zapisem procesu rozwoju jego różnych kompetencji w określonym czasie. Kompletowanie teczek może być także zadaniem dla małej grupy uczniów. Jest to zarówno metoda nauczania, jak i oceniania, jako ta druga może stanowić podstawę do udzielania uczniom informacji o ich postępach oraz do wystawiania ocen cząstkowych i okresowych.

Rezultatem długotrwałego gromadzenia i porządkowania zbioru może być:

1. publiczna ekspozycja, (np. wystawa, gablota) – jeśli portfolio jest systematyczną realizacją założeń przyjętych na starcie.

Przykład: zbiór różnych wyselekcjonowanych materiałów dotyczących kluczowych problemów lokalnej społeczności, który uczeń przedstawia w formie przemyślanego i starannie opracowanego plakatu.

2. ustna prezentacja, niekiedy na forum klasy, czasem przed specjalną komisją, złożoną z nauczycieli i uczniów (w niektórych szkołach przy prezentacji są także obecni rodzice uczniów) – jeśli portfolio koncentruje się na zapisie procesu rozwoju, a wstępne założenia są tylko ogólnymi ramami.

Przykład: zbiór prac pisemnych autorstwa danego ucznia, np. notatek, artykułów do szkolnej lub lokalnej gazetki, artykułów prasowych dotyczących problemów lokalnej społeczności, odzwierciedlający postęp w opanowywaniu przez niego umiejętności przelewania swoich idei na papier.

Warto pamiętać, że planowe i skuteczne zgromadzenie zbioru nie jest równoznaczne z wykonaniem portfolio. Istotą metody jest umiejętność dokonania końcowej refleksji podsumowującej cały proces.

Zawartość portfolio zależy oczywiście od specyfiki dziedziny i celów, jakie sobie zakładamy. Jeśli patrzymy na portfolio jako sposób oceniania, kluczowe dla określenia zawartości teczki będzie wstępne ustalenie, czego chcemy się dowiedzieć o postępach naszych uczniów oraz czego poszczególni uczniowie mają dowiedzieć się o samych sobie przy tej okazji. Zasadniczo portfolio powinno składać się z:

- wyselekcjonowanych prac, z których uczeń jest szczególnie zadowolony, wykonanych przez niego w ramach aktywności w klasie i poza nią,
- pisemnych lub ustnych komentarzy odnoszących się do sposobu ich wykonania oraz uwag zapisanych po zakończeniu działania:
  - W jaki sposób dana praca uwidacznia mój postęp, jest doskonalsza niż wcześniej wykonane?
  - Co jeszcze chcę w niej w przyszłości poprawić?
- refleksji z procesu uczenia się:
  - Co mi poszło dobrze?
  - Co mi pomagało w pracy?
  - Co mi przeszkadzało?
  - Jak sobie poradziłem/łam z problemami?
  - Jakie uczucia towarzyszyły mi w trakcie wykonywania pracy?
  - Jak zmieniłbym/abym sposób działania, wykonując tę pracę ponownie?
- wniosków ze spotkań z nauczycielem i innymi osobami, współpracującymi przy kompletowaniu zawartości.

Ocenianie portfolio wymaga czasu i zaangażowania zarówno ze strony uczniów, jak i nauczyciela. Do jego prawidłowego przebiegu niezbędne są kryteria, szczególnie tabelaryczne, jak w niniejszym przykładzie:

Przykład tabelarycznych kryteriów: przedstawianie i wyjaśnianie problemów podczas ustnej prezentacji portfolio.

Za każde kryterium, wyszczególnione w tabeli, uczeń otrzymuje punkty w skali 0–5, przy czym 5 jest wartością maksymalną.

Proponowana skala:

0 – wcale; 1 – słabo; 2 – wystarczająco; 3 – dobrze; 4 – bardzo dobrze; 5 – wyśmienicie.

Kryteria, pytania pomocnicze	Punktacja (0–5)	Uwagi
1. Istotność W jakim stopniu skompletowane i wybrane przez ucznia informacje i materiały były znacząco powiązane z opracowywanymi problemami?		
2. Zrozumienie Do jakiego stopnia uczeń zademonstrował zrozumienie natury i zakresu przedstawianych problemów?		
3. Argumentacja Do jakiego stopnia uczeń potrafił uzasadnić, że opracowane przez niego problemy są istotne? Jak przekonująco potrafił bronić swego stanowiska w dyskusji?		
4. Uwaga, elastyczność Do jakiego stopnia odpowiedzi ucznia były adekwatne do zadanych mu w trakcie dyskusji pytań?		
Punktacja ogółem		

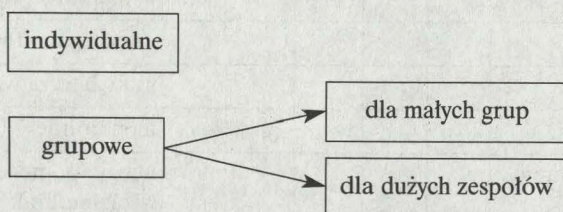
Inne przykłady tabelarycznych kryteriów są prezentowane w dalszej części programu oraz znajdują się w poradniku metodycznym dla nauczyciela.

Projekt edukacyjny

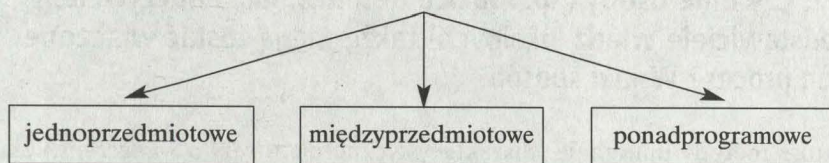
Projekt to obszerne zadanie realizowane samodzielnie przez uczniów, przygotowane i koordynowane przez nauczyciela lub ich zespół. W ramach projektów uczniowie sami zdobywają informacje o jakimś zagadnieniu, opracowują je w uzgodnionej formie, a następnie prezentują wyniki pracy innym. Rezultaty mogą być różnego rodzaju opracowaniami przygotowanymi samodzielnie przez uczniów (eseje, wywiady, rysunki, albumy, gry, broszury itp.), możliwymi do bezpośredniego

zaprezentowania w klasie szkolnej, lub też stanowić konkretne działania na terenie szkoły czy też środowiska lokalnego (np. akcja na rzecz miejscowego schroniska dla zwierząt). Ze względu na realizatorów projekty możemy podzielić na:

Ze względu na udział wiedzy i umiejętności związanych z dyscyplinami (przedmiotami) szkolnymi można wyróżnić projekty:

Projektem ponadprogramowym będzie np. projekt działania lokalnego w szkole lub poza nią, którego zawartość jedynie częściowo jest zbieżna z programem przedmiotu. Ze względu na wzajemny stosunek poszczególnych prezentacji projekty mogą być samodzielными jednostkami (np. każdy uczeń lub ich grupa opracowują to samo zagadnienie lub zagadnienia niełączące się ze sobą) lub też zbiorem skorelowanym (pomiędzy poszczególnymi prezentacjami zachodzi związek; dopiero ich suma daje obraz jakiegoś problemu, zagadnienia).

Projekty kończą się zwykle publiczną prezentacją.

Przykład tabelarycznych kryteriów – ocena prezentacji projektu:

	1	2	3	4	5	
struktura						struktura
jasno zaplanowana						słabo zaplanowana/brak planu
zorganizowana logicznie						chaotyczna
czas dobrze obliczony						za długa lub za krótka
zawartość						zawartość
klarowny precyzyjny wstęp						słaby wstęp/brak wstępu
całkowicie zrozumiała						pomieszana/niezrozumiała
interesująca						nudna
spójne wnioski						ubogie wnioski/brak

	1	2	3	4	5	
wykonanie						wykonanie
optymalna głośność						za cicho/za głośno
optymalna szybkość						za szybko/za wolno
zajmujące, żywe						monotonne
efektywne wykorzystanie pomocy wizualnych						ubogie pomoce wizualne/brak

6.3.2. Czy inne osoby (np. rodzice uczniów, inni nauczyciele, przedstawiciele władz lokalnych) także mogą zostać włączone w ten proces? W jaki sposób?

Niektóre metody nauczania, charakterystyczne dla *wiedzy o społeczeństwie*, zakładają możliwość uczestniczenia w szeroko pojętym procesie oceniania osób z zewnątrz. W wypadku prezentacji metodycznego portfolio lub efektów projektu edukacyjnego mogą to być uczniowie z innych klas, a także nauczyciele innych przedmiotów zasiadający w komisji, przed którą występują autorzy. W wypadku grup realizujących projekt edukacyjny, polegający na działaniu lokalnym, różne elementy ich pracy mogą być poddawane ocenie przez przedstawicieli lokalnej społeczności, w tym także władz samorządowych. Udział takich osób w prezentacji finalnej byłby nawet wskazany, gdyż zdecydowanie podnosi rangę przedsięwzięcia. Od decyzji nauczyciela zależy, czy i w jakim zakresie sięgnie po opinie takich uczestników, by uwzględnić je we własnych opisach umiejętności i/lub przy konstruowaniu ocen cząstkowych i semestralnych.

6.4. Jak oceniać?

6.4.1. W jaki sposób zostaną stworzone warunki pokazania swoich mocnych stron przez wszystkich uczniów?

1. Ocenianie powinno być zdecydowanie ukierunkowanie na wspieranie ucznia. Oceny nie dotyczą osoby ucznia, jej potencjału czy rokowań co do przyszłości. Każdy z uczniów ma mocne strony, a także trudności, które mogą być przedmiotem pracy na zajęciach. Proponujemy zatem, aby podczas realizacji programu nauczyciel:

- zakładał dobre intencje ucznia,
- wzmacniał wszelkimi sposobami przekonanie ucznia, że ma on odpowiedni potencjał rozwojowy,

- porównywał obecny stan wiedzy i umiejętności ucznia ze stanem uprzednim, a nie idealnym,
- wskazywał na przyrost wiedzy i umiejętności ucznia, a nie podkreślał jego aktualne braki, dostrzegał wszelkie pozytywne zmiany i informował o nich zainteresowanych,
- doceniał wkład pracy i chęć zmiany,
- określając braki w wiedzy, sprawności i umiejętności ucznia, informował go, nad czym konkretnie winien pracować,
- dbał o okoliczności przekazywania informacji, rozpoczynał rozmowę z uczniem od informacji pozytywnych.

2. Należy dążyć do równoważenia oceniania sumującego i wspierającego. Przez **ocenianie sumujące** rozumiemy działania zmierzające do stwierdzenia, w jakim stopniu osiągnięcia ucznia, klasy i nauczyciela odpowiadają założonym celom dydaktycznym. Przez **ocenianie wspierające** – bieżącą obserwację rozwoju ucznia i udzielanie mu motywującej informacji zwrotnej o poczynionych postępach. Oznacza to nacisk na różne opisowe formy i sposoby informowania, w tym bezpośrednie rozmowy uczniów i nauczycieli lub nauczycieli i rodziców, dostosowane do warunków, w jakich pracują. Ocenianie sumujące i wspierające powinny składać się w zbliżonych proporcjach na całościowy proces oceniania przedmiotowego.

6.4.2. Jak notujemy postępy uczniów?

Najbogatszym źródłem niezbędnych informacji jest to, co dzieje się na lekcji podczas bezpośredniego kontaktu z uczniami. Innym źródłem są obserwacje i relacje z aktywności mających miejsce poza klasą, w trakcie wykonywania zadań i projektów. Także efekty prac uczniowskich dostarczają danych o ich postępach i trudnościach. Precyzyjne określenie wszystkich form i rezultatów możliwej aktywności ucznia, nadających się do zarejestrowania wydaje się zarówno niecelowe, jak i niemożliwe. Nauczyciele mogą sięgać do odmiennych, niż proponowane przez nas, metod i technik lub też koncentrować się na innych wynikających z nich aspektach. W każdej sytuacji ważne jest natomiast, aby gromadzić możliwie największą ilość danych o aktywności uczniów, w celu opracowywania ich, interpretowania, wysnuwania z nich w informacji opisowych dla uczniów i ich rodziców oraz przekształcania w oceny cząstkowe, semestralne i końcowe.

Sugerujemy w tym miejscu, że efektywnym rozwiązaniem byłoby prowadzenie obok formalnych zapisów w dzienniku lekcyjnym kart obserwacyjnych w postaci formularzy czy arkuszy, służących do rejestrowania i opracowywania różnych form aktywności uczniów; mniej szczegółowe symboliczne lub opisowe dane winny dotyczyć całej klasy, bardziej szczegółowe – każdego ucznia. Poniżej prezentujemy przykład takiego arkusza – ze świadomością, iż forma i zawartość

takich narzędzi winna stanowić domenę poszczególnego nauczyciela i pozostawać w zgodzie z celami, jakie sobie założył, jego możliwościami oraz kontekstem danej szkoły i klasy.

Osiągnięcia	Wykonywane zadania	Uczeń: .....
Umiejętność formułowania, uzasadniania i obrony własnego stanowiska na forum publicznym.	Prezentacja grupowego projektu edukacyjnego na temat:	
	Wystąpienie indywidualne na lekcji:	
	Udział w dyskusji punktowanej:	
	Udział w debacie:	
Krytyczne korzystanie z różnych źródeł informacji dotyczących spraw publicznych.	Analiza tekstu publicystycznego zawartego w sprawdzianie.	
	Wykonanie pracy domowej, polegającej na zbieraniu i analizowaniu wybranych źródeł prasowych.	
	Udział w dyskusji na temat wiarygodności mediów.	
Postawy związane z uczeniem się.	Zaangażowanie we współpracę w małych zespołach.	
	Wykonywanie prac domowych.	
	Terminowość w wykonywaniu zadeklarowanych prac.	
	Wysiłek wkładany w pokonywanie trudności.	
Sukcesy i trudności ucznia.	Szczególne osiągnięcia.	
	Trudności.	
	Zalecane sposoby pokonywania trudności.	

6.4.3. Jakie sposoby oceniania stosujemy?

Ocena poziomu osiągnięć powinna być dokonywana w formie zgodnej z przyjętą w regulaminie wewnątrzszkolnego systemu oceniania i na podstawie zapisanych tam zasad. **Oceny semestralne i roczne** muszą być wyrażane w sześciostopniowej skali not szkolnych, a związane z tym propozycje wymagań powinny być zawarte w szkolnym statucie.

Rejestrowanie i ocenianie różnych szczegółowych aspektów i form aktywności uczniów odbywa się często za pomocą ocen cząstkowych; bardziej użyteczna może się jednak okazać w takich wypadkach skala punktowo-procentowa. Skala taka, rozwijana do stu i więcej punktów, ma wiele zalet z punktu widzenia specyfiki niniejszego programu. Pozwala ujmować nawet niewielkie (w sensie materialnym czy czasowym) formy aktywności ucznia, katalogować całe bogactwo ocenianych zjawisk, sumować je i porządkować z uwzględnieniem przyjętej hierarchii celów i zasad. Przystępując do określania takiej skali, musimy mieć na uwadze, że punkty czy procenty będziemy prędzej czy później przeliczać na oceny w skali 1–6. Na wstępie wskazane jest zatem, by ustalić zasady przeliczania, określając punktowy lub procentowy próg dla najniższej oceny pozytywnej – stopnia dopuszczającego.

Podstawą oceniania różnych form aktywności uczniów winny być opracowane kryteria. Stosowanie szczegółowych kryteriów w procesie oceniania pozwala uczniom uchwycić elementy najistotniejsze w danym zadaniu i to, na co zwracamy uwagę, dokonując oceny. Kryteria oceniania poszczególnych form i aspektów aktywności uczniów powinny być jawne. Wskazany jest współudział uczniów w ich opracowywaniu.

Przykładowe kryteria: poszukiwanie i wykorzystywanie przez ucznia informacji pochodzących z różnych źródeł.

Za każde kryterium, wyszczególnione w tabeli, uczeń otrzymuje punkty w skali 0–5, przy czym 5 jest wartością maksymalną.

Proponowana skala:

0 – wcale; 1 – słabo; 2 – wystarczająco; 3 – dobrze; 4 – bardzo dobrze; 5 – wyróżnienie.

Kryteria, pytania pomocnicze	Punktacja (0–5)	Uwagi
1. Odnajdywanie istotnych informacji W jakim stopniu zgromadzone przez ucznia informacje są wystarczające do opracowania konkretnego zagadnienia pod względem zakresu danych i ich istotności?		
2. Różnorodność W jakim stopniu zgromadzone przez ucznia informacje reprezentują różnorodne podejścia, pozwalające ująć zagadnienie całościowo?		

Kryteria, pytania pomocnicze	Punktacja (0-5)	Uwagi
3. Analiza, porównanie Do jakiego stopnia uczeń potrafi odnaleźć i porównać ze sobą informacje dotyczące tego samego aspektu zagadnienia, występujące w różnych źródłach i ujęciach?		
4. Ocena Do jakiego stopnia uczeń potrafi dokonać samodzielnej oceny zebranych materiałów z uwzględnieniem przyjętych kryteriów?		
5. Wykorzystanie Do jakiego stopnia uczeń wykorzystał zebrane i krytycznie opracowane materiały w celu realizacji zadania edukacyjnego (np. praca pisemna, prezentacja)?		
Punktacja ogółem		

6.4.4. Kogo i jak informujemy o wynikach oceniania?

Odbiorcami informacji o wynikach nauczania są przede wszystkim uczniowie i ich rodzice. Pewne informacje mogą być użyteczne także dla innych nauczycieli lub ich zespołu – dotyczy to np. szkół, w których monitoruje się lub poddaje ewaluacji program wychowawczy. Z praktyki wiadomo, że wiele celów zawartych w takim programie może mieć swoje odzwierciedlenie w celach realizowanych na lekcjach *wiedzy o społeczeństwie*. Stopnie szkolne lub inne formy symbolicznego notowania postępów wyrażają relację aktualnego stanu wiedzy i umiejętności uczniów do niektórych celów programu. Specyfika treści i celów nauczania *wiedzy o społeczeństwie* wymaga jednak sięgania po inne formy przekazu:

- informację zwrotną nauczyciela dla ucznia,
- bezpośrednie rozmowy uczniów i nauczycieli,
- bezpośrednie rozmowy rodziców uczniów i nauczycieli,
- różne formy oceny opisowej i opisów umiejętności,
- zbiorcze arkusze i formularze, zawierające dane o postępach uczniów i ich grup.

Korzyść przyniosą uczniowi jedynie informacje precyzyjne i użyteczne, a forma przekazywania musi dostosowana do jego możliwości recepcji.

7. Program wiedzy o społeczeństwie a Podstawa programowa

Jak już powiedziano, program wiedzy o społeczeństwie realizuje zapisy Podstawy programowej w szczególnym porządku wynikającym z zastosowanego układu treści. Poniższa tabela obrazuje, w ramach jakich tematów są realizowane poszczególne zapisy.

<p>Podstawa programowa – wiedza o społeczeństwie – dla liceów ogólnokształcących, liceów profilowanych, techników, uzupełniających liceów ogólnokształcących i techników uzupełniających</p> <p>Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 6 listopada 2003 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół (Dz. U. Nr 210, poz. 2041).</p>	<p>Numerы jednostek tematycznych, w których zapis jest realizowany</p>
CELE EDUKACYJNE:	
Kształcenie w zakresie podstawowym	
<p>1. <i>Osiągnięcie motywacji i zdolności do indywidualnej i zbiorowej aktywności społecznej na gruncie szacunku dla własnego państwa i prawa oraz rozwijanie poczucia współodpowiedzialności za społeczeństwo i państwo.</i></p>	<p>I-1; I-4-6; II-3-5; III-1-2; III-4-7; V-1-2; V-6</p>
<p>2. <i>Rozwijanie cnót społecznych i obywatelskich, patriotyzmu i odpowiedzialności za dobro wspólne.</i></p>	<p>I-1; I-6; II-4-6; III-1-2; V-1; V-3; V-6</p>
<p>3. <i>Doskonalenie umiejętności oceny stanowisk i działań uczestników życia publicznego z punktu widzenia podstawowych wartości życia społecznego. Działania zgodne z tymi wartościami, podejmowane w szkole i w społeczności lokalnej.</i></p>	<p>I-1; I-3-6; II-3; II-6; III-4; V-1-2; V-6</p>
<p>4. <i>Rozumienie i nabywanie umiejętności stosowania przepisów prawa.</i></p>	<p>III-1-2; III-6; V-1-6</p>
<p>5. <i>Pogłębienie tożsamości kulturowej i narodowej.</i></p>	<p>I-4-5; III-1-2; III-4-7; VI-4</p>
<p>6. <i>Rozwijanie postaw tolerancji i eliminowania postaw ksenofobicznych.</i></p>	<p>I-6; II-5; VI-6</p>
ZADANIA SZKOŁY	
<p>1. <i>Kształtowanie postaw prospołecznych i obywatelskich, zgodnych z normami i wartościami demokratycznymi.</i></p>	<p>I-1; I-3-4; I-6; II-1-2; II-4; III-1-2; V-3; V-6</p>

<i>Podstawa programowa</i>	Numery jednostek tematycznych, w których zapis jest realizowany
2. <i>Sprzyjanie angażowaniu się uczniów w indywidualne i zespołowe działania na rzecz wspólnego dobra i dobra innych.</i>	I-1, I-4; I-6; II-3; II-5; V-3; V-6
3. <i>Wspieranie samorządności uczniowskiej, zachęcanie do stosowania niektórych demokratycznych procedur, norm i wartości w życiu szkoły.</i>	II-3; II-5
4. <i>Pomoc uczniom w rozpoznaniu i realizowaniu ich praw i powinności. Standardy postępowania wobec naruszania praw.</i>	I-1; II-3; II-5; V-6
5. <i>Tworzenie warunków do wymiany poglądów uczniów – wysłuchiwanie opinii innych i wyrażania własnego zdania.</i>	I-1; I-3-4; I-6; II-3; II-6; V-1-2
6. <i>Zapoznanie uczniów z funkcjonowaniem wybranych instytucji władzy państwowej, samorządowej i sądowniczej, organów odpowiedzialnych za porządek i bezpieczeństwo wewnętrzne państwa oraz organizacjami społecznymi (umożliwienie obserwacji ich działalności).</i>	III-3-8; V-2-3
TREŚCI NAUCZANIA	
Spółczesność	
1. <i>Jednostka–grupa–społeczeństwo. Struktura życia społecznego.</i>	I-1-5; II-4
2. <i>Prawidłowości życia społecznego. Instytucje.</i>	I-1; I-3-6; II-1-6; III-2-8; IV-2; V-1
3. <i>Konflikty społeczne, harmonia społeczna.</i>	I-6; II-6; IV-2; (R)* I-1; (R) I-3
4. <i>Samoorganizujące się społeczeństwo. Wzory obywatelskiego działania, rola interesów grupowych.</i>	I-1; I-4-6; II-1-2; II-3-6; III-4; V-6
5. <i>Społeczeństwo polskie we współczesnym świecie i jego problemy. Zagrożenia takie jak sekty, handel ludźmi, uzależnienia, prostytucja nieletnich.</i>	I-1-3; I-4-6; II-3; III-6; IV-2; IV-4
6. <i>Etyka życia społecznego. Postawy prospołeczne (odwaga cywilna, prawdomówność, wrażliwość społeczna, solidarność). Korupcja i inne formy naruszania etyki życia społecznego – rozpoznawanie i przeciwdziałanie.</i>	I-1; I-5-6; IV-2; V-1; V-6
7. <i>Kultura życia publicznego. Subkultury młodzieżowe.</i>	I-1; I-5-6; IV-1
Polityka	
1. <i>Obywatel a władza w systemach totalitarnych, autorytarnych i demokratycznych.</i>	II-1-6
2. <i>Fundamentalne zasady demokracji: antyczne i chrześcijańskie korzenie demokracji.</i>	II-1
3. <i>Demokracja i wartości, konflikty wartości w życiu publicznym.</i>	I-1; I-5; II-1-6

4. <i>Współczesne doktryny polityczne.</i>	II-6
5. <i>Prawa i obowiązki, cnoty obywatelskie, kultura polityczna.</i>	I-1; I-5-6; II-5
6. <i>Formy uczestnictwa obywateli w życiu publicznym.</i>	II-3
7. <i>Ustrój państwowy Rzeczypospolitej Polskiej; organy władzy i ich kompetencje, administracja publiczna (służba cywilna), samorząd terytorialny.</i>	III-1-8
8. <i>Obowiązki osób pełniących funkcje publiczne. Pojęcie „dobra wspólnego” i „służby publicznej”.</i>	I-5; III-5-7; IV-1
Prawo	
1. <i>Pojęcie prawa, normy prawnej, przepisu prawa.</i>	V-1; VI-3
2. <i>Funkcje i zadania prawa.</i>	V-2
3. <i>Rodzaje prawa (prawo międzynarodowe, europejskie i krajowe, prawo kościelne, prawo naturalne i stanowione; prawo cywilne, karne i administracyjne).</i>	V-2; VI-3
4. <i>Prawa człowieka – źródła, dokumenty, procedury.</i>	II-6; V-1; VI-3
5. <i>Tworzenie prawa. Hierarchia norm prawnych.</i>	III-1; III-4; III-6; V-3; VI-3
6. <i>Akty prawne – wyszukiwanie i rozumienie przepisów prawa.</i>	III-1; III-6; V-1-2; V-4-5; VI-3
7. <i>Normy prawne regulujące formy udziału w życiu publicznym oraz normy prawne przeciwdziałające korupcji. Kodeksy etyczne różnych grup zawodowych.</i>	I-6; III-4; V-6
Polska, Europa, świat	
1. <i>Integracja europejska, Polska w Europie.</i>	I-4; VI-2-4
2. <i>Ład międzynarodowy – konflikty i systemy bezpieczeństwa.</i>	VI-5-6
3. <i>Problemy współczesnego świata.</i>	VI-1; VI-5-6
OSIĄGNIĘCIA	
1. <i>Rozumienie problemów życia publicznego, określanie ich przyczyn i przewidywanie skutków.</i>	I-1-6; II-1-6; III-2-3; V-6
2. <i>Krytyczne korzystanie z różnych źródeł informacji dotyczących spraw publicznych.</i>	I-1-3-6; II-3; III-2; V-2; V-4-5
3. <i>Umiejętność formułowania, uzasadniania i obrony własnego stanowiska na forum publicznym.</i>	I-1; I-3-6; II-2-3; III-1; V-1; V-6
4. <i>Umiejętność organizowania działań o charakterze obywatelskim, zgodnych z normami i wartościami demokratycznymi.</i>	II-3; V-6
5. <i>Znajomość zasad i umiejętność stosowania procedur demokratycznych.</i>	I-6; II-1-4; II-5; V-3; V-6
6. <i>Znajomość podstaw ustroju Polski zawartych w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, w tym praw i obowiązków obywatelskich.</i>	II-5; III-1-8

<i>Podstawa programowa</i>	Numery jednostek tematycznych, w których zapis jest realizowany
7. <i>Rozróżnianie kompetencji poszczególnych organów władzy i instytucji państwowych i samorządowych.</i>	III-1-8; V-2-4
8. <i>Rozumienie stanowisk uczestników debaty publicznej i umiejętność krytycznej analizy ich argumentów.</i>	I-3; I-6; II-3; III-1; III-3; V-2; IV-1-2, VI-4
9. <i>Analizowanie motywów działań i wyborów dokonywanych przez uczestników życia publicznego z punktu widzenia podstawowych wartości życia społecznego; ocena własnych decyzji i działań.</i>	I-1; I-4-6; II-2-3; II-6; III-2; V-1; V-6; VI-4
10. <i>Orientacja w podstawowych zasadach prawa i polskiego systemu prawnego.</i>	III-1-2; III-6; V-2-4; V-6
11. <i>Rozumienie aktów prawnych; umiejętność formułowania argumentów dla poparcia własnego stanowiska.</i>	I-1; III-1-2; V-1-2; V-5-6
12. <i>Wypełnianie druków urzędowych (w szczególności w sprawie dowodu osobistego, prawa jazdy i paszportu), sporządzanie pism do władz publicznych i innych instytucji.</i>	II-3; II-5
13. <i>Umiejętność czytania ze zrozumieniem tekstów publicystycznych i popularnonaukowych dotyczących nauk społecznych, polityki i prawa.</i>	II-1-3; III-2; III-8; V-2
Kształcenie w zakresie rozszerzonym	
CELE EDUKACYJNE	
1. <i>Pogłębienie rozumienia historycznego i filozoficznego kontekstu problemów społeczeństwa, państwa i prawa.</i>	I-1-3; II-1; III-1-2; IV-1
2. <i>Nabycie wiedzy i umiejętności użytecznych w dalszej edukacji w zakresie nauk społecznych i prawnych.</i>	I-1; I-2-3; IV-1-2
3. <i>Zdobycie umiejętności umożliwiających aktywny, odpowiedzialny udział w życiu publicznym – zgodnie z normami i wartościami demokratycznymi.</i>	(P)* V-6; I-1; II-3; IV-2-3; IV-5
ZADANIA SZKOŁY	
1. <i>Pomoc uczniom w przygotowaniu do kontynuowania nauki w szkole wyższej w zakresie nauk społecznych, politycznych i prawnych.</i>	Całość programu
2. <i>Pomoc w rozwijaniu indywidualnych zainteresowań uczniów problematyką społeczno-polityczną i prawną.</i>	Całość programu
3. <i>Tworzenie warunków do wymiany poglądów uczniów na tematy społeczno-polityczno-prawne z uwzględnieniem dylematów etycznych współczesnego świata.</i>	I-1-3; III-1-2; IV-1-2; IV-5; V-1-2; V-5-6
4. <i>Umożliwienie uczniom pracy z materiałami źródłowymi w zakresie omawianych zagadnień.</i>	II-1; II-4; III-2; IV-1-2; IV-5

TREŚCI NAUCZANIA

Społeczeństwo

1. <i>Społeczeństwo polskie. Struktura społeczna i jej przemiany.</i>	I-1-3; II-4; IV-5;
2. <i>Historyczne i współczesne formy organizacji społeczeństw.</i>	I-1-3; II-1-3; III-3
3. <i>Naród. Tożsamość narodowa. Patriotyzm i nacjonalizm.</i>	I-1;
4. <i>Społeczeństwo obywatelskie, formy życia publicznego, stowarzyszenia, związki zawodowe, partie polityczne, opinia publiczna.</i>	II-1-5; III-1-2

Polityka

1. <i>Współczesne doktryny polityczne, ideologie i partie polityczne w Polsce i na świecie.</i>	II-1-2; III-1-2
2. <i>Modele ustrojowe państw demokratycznych.</i>	III-3
3. <i>Aktywność polityczna obywateli w społeczeństwach demokratycznych.</i>	II-1-3; II-5; III-2
4. <i>Zagrożenia dla współczesnej demokracji. Konflikty wartości i przejawy kryzysu demokracji (korupcja, lekceważenie zasad demokratycznych, brak szacunku dla prawa).</i>	I-1; I-3; IV-5

Prawo

1. <i>System prawny Rzeczypospolitej Polskiej.</i>	IV-1-2
2. <i>Zasady tworzenia i egzekwowania prawa.</i>	IV-4
3. <i>Obywatel w sądzie – proces cywilny i proces karny.</i>	IV-2-3
4. <i>Wybrane zagadnienia z kodeksów prawa polskiego. Prawne formy walki z korupcją.</i>	IV-5
5. <i>Mechanizmy ochrony praw człowieka.</i>	II-5; IV-1; IV-4-5
6. <i>Zasady zakładania i prowadzenia organizacji pozarządowych.</i>	(P) II-5; II-5

Polska, Europa, świat

1. <i>Jednocząca się Europa – instytucje, procedury, wyzwania.</i>	V-1-3
2. <i>Polska racja stanu, polityka zagraniczna.</i>	V-3-4
3. <i>Nierówności społeczne i ekonomiczne we współczesnym świecie.</i>	V-5-6
4. <i>Globalizacja – nadzieje i zagrożenia.</i>	V-6

OSIĄGNIĘCIA

1. <i>Pogłębiona znajomość zjawisk i procesów społecznych.</i>	I-1-3; II-1-5
2. <i>Znajomość zasad działania instytucji demokratycznych i zagrożeń dla ich właściwego funkcjonowania.</i>	II-1-5; IV-5

<i>Podstawa programowa</i>	Numery jednostek tematycznych, w których zapis jest realizowany
3. <i>Znajomość podstawowych rozwiązań prawno-ustrojowych obowiązujących w Rzeczypospolitej Polskiej.</i>	(P) III-1-8; II-1; IV-1-2
4. <i>Umiejętność organizacji debaty publicznej, krytycznej analizy argumentów jej uczestników oraz prezentacji jej rezultatów.</i>	(P) I-3; I-2-3; III-1-2; IV-2
5. <i>Umiejętność formułowania, uzasadniania i obrony własnego stanowiska na forum publicznym.</i>	(P) I-3; I-2; IV-1-2; IV-5
6. <i>Umiejętność podejmowania skutecznych działań w różnych instytucjach życia publicznego zgodnie z obowiązującym prawem.</i>	(P) III-6; II-3-4; IV-3-5; V-1-2

***(P)** – kształcenie w zakresie podstawowym

***(R)** – kształcenie w zakresie rozszerzonym

8. Program a ścieżki edukacyjne

Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla liceów ogólnokształcących, liceów profilowanych, techników, uzupełniających liceów ogólnokształcących i techników uzupełniających wprowadza następujące ścieżki edukacyjne:

- 1) edukacja czytelnicza i medialna,
- 2) edukacja ekologiczna,
- 3) edukacja europejska,
- 4) edukacja filozoficzna,
- 5) edukacja prozdrowotna,
- 6) edukacja regionalna – dziedzictwo kulturowe w regionie,
- 7) wychowanie do życia w rodzinie.

Prezentowany program stwarza duże możliwości integrowania wiedzy i umiejętności z innymi przedmiotami, wynikające z interdyscyplinarności celów i treści składających się na przedmiot *wiedza o społeczeństwie*. Ponieważ zostały one zaczerpnięte z różnych dyscyplin szczegółowych: politologii, socjologii, psychologii społecznej, geografii, filozofii, historii, korespondują w różnym zakresie niemal ze wszystkimi ścieżkami edukacyjnymi przewidzianymi do realizacji w szkole średniej. W tej sytuacji oczywista wydaje się być współpraca nauczyciela *wiedzy o społeczeństwie* z historykiem, geografem, etykiem, nauczycielem filozofii, języka obcego, ale także polonistą czy biologiem. Przedstawione poniżej krótkie zestawienie wskazuje oczywiste możliwości integracji celów oraz treści z wybranych ścieżek edukacyjnych w ramach tematów wyodrębnionych w niniejszym programie.

Edukacja czytelnicza i medialna

Przewidujemy możliwość realizacji celów i treści tej ścieżki w wypadku takich tematów, jak: **VI. 5. Ład międzynarodowy** (program podstawowy), **V. 6. Globalizacja** (program rozszerzony), a także podczas wielu innych lekcji, jeśli zostaną użyte podczas nich przekazy medialne. Ponadto każdy projekt edukacyjny, powstający przy udziale nauczyciela *wiedzy o społeczeństwie* stwarza możliwości osiągnięcia celu, określonego jako *przygotowanie się do samokształcenia poprzez umiejętne pozyskiwanie i opracowywanie informacji pochodzących z różnych źródeł*.

Edukacja ekologiczna

Możliwość powiązania jej celów i treści pojawia się np. podczas realizacji tematu **VI. 6. Problemy współczesnego świata** (program podstawowy). Wszelkie projekty działania lokalnego, wykonywane przy udziale nauczyciela wiedzy o społeczeństwie, stwarzają możliwości osiągnięcia celu określonego jako *przyjmowanie postawy odpowiedzialności za obecny i przyszły stan środowiska oraz gotowości do działań na rzecz zrównoważonego rozwoju*.

Edukacja europejska

Istnieją ogromne możliwości realizowania celów i treści tej ścieżki w ramach zajęć z *wiedzy o społeczeństwie*. Szczególnie mogą się do tego przyczynić takie tematy, jak: **VI. 2. Integracja europejska**, **VI. 3. System prawa UE**, **VI. 4. Polska na drodze do UE** (program podstawowy); **V. 1. Unia Europejska – wielopłaszczyznowa wspólnota Europejczyków**, **V. 2. Unia Europejska – instytucje, procedury, wyzwania**, **V. 3. Polska w Unii Europejskiej**, **V. 4. Polityka zagraniczna Polski** (program rozszerzony). O ile ścieżka ta nie zostanie wyodrębniona jako osobny przedmiot nauczany w danej szkole, nauczyciel *wiedzy o społeczeństwie* ma wszelkie programowe podstawy, by stać się wiodącą osobą w procesie realizacji *edukacji europejskiej*.

Edukacja filozoficzna

Możliwość realizowania treści z zakresu edukacji filozoficznej *Filozofia a inne dziedziny kultury. Filozofia a nauka, religia, sztuka, światopogląd, ideologia*, pojawia się przy okazji wprowadzania zagadnień dotyczących doktryn i ideologii politycznych (program podstawowy – **II. 6. Współczesne doktryny polityczne**; rozszerzony – **III. 1. Typologia, etapy rozwoju i ewolucja doktryn politycznych** oraz **III. 2. Współczesne doktryny i partie polityczne**). Ponadto istniejąca w trakcie realizacji programu z *wiedzy o społeczeństwie* konieczność organizowania debat i dyskusji uczniowskich wydatnie może przyczynić się do kształcenia sprawności związanych z osiągnięciem określonym w programie z zakresu edukacji filozoficznej jako *umiejętność definiowania, klasyfikowania, argumentowania; prowadzenie dyskusji*.

Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne Spółka Akcyjna

proponują do „Programu nauczania wiedzy o społeczeństwie w liceum ogólnokształcącym, liceum profilowanym i technikum. Kształcenie w zakresach podstawowym i rozszerzonym” następujące publikacje:

Kształcenie w zakresach podstawowym i rozszerzonym **Podręczniki :**

Wiedza o społeczeństwie - praca zbiorowa pod red. Konstantego A. Wojtaszczyka
Kształcenie w zakresie podstawowym.
Podręcznik dla liceum ogólnokształcącego, liceum profilowanego i technikum

Wiedza o społeczeństwie - praca zbiorowa pod red. Konstantego A. Wojtaszczyka
Kształcenie w zakresie rozszerzonym.
Podręcznik dla liceum ogólnokształcącego, liceum profilowanego i technikum

Poradnik dla nauczyciela

Wiedza o społeczeństwie - Marek Grondas, Janusz Żmijski
Poradnik dla nauczyciela i program nauczania w liceum ogólnokształcącym, liceum profilowanym i technikum

Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne S.A.
02-305 Warszawa, Al. Jerozolimskie 136
bezpłatna infolinia 0-800-220-555
www.wsip.com.pl